

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему: ЛІНГВОКОГНІТИВНА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКИХ КАЗОК
БРАТІВ ГРІММ (НА МАТЕРІАЛІ ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДІВ)**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0356-н
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.04
Германські мови та літератури
(переклад включно)
освітньої програми Мова і література
(німецька)»
Зінська Катерина Віталіївна

Керівник: к.ф.н.доц. С.Ю. Вапіров
Рецензент: к.ф.н, проф. Н.В Шапочка

Запоріжжя — 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет іноземної філології

Кафедра німецької філології і перекладу

Освітній рівень магістр

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.051 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька

Освітньо-професійна програма Мова і література (німецька)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри __к.ф.н, доц.

Вапіров С.Ю.

«24» травня 2022 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
ЗІНСЬКОЇ КАТЕРИНИ ВІТАЛІЇВНИ**

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проєкту) «Лінгвокогнітивна структура німецьких казок братів Грімм (на матеріалі оригіналу та перекладів)»

Керівник кваліфікаційної роботи (проєкту) Вапіров Сергій Юрійович,
к.ф.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «24» травня 2022 року № 571-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проєкту) 7 грудня 2022 р.

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проєкту)

мовна картина світу та лінгвокультурна інтерпретація

дійсності; концептуальна структура казок в оригіналі та перекладі; лінгвістичні особливості казок

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1) здійснити огляд теоретичних джерел; 2) розглянути концепт як лінгвокультурний феномен; 3) дослідити особливості перекладу казки; 4) виявити лінгвістичні особливості у казках

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проєкту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Вапіров С.Ю., к.ф.н., доц.	22.05.2022	22.05.2022
Розділ 1	Вапіров С.Ю., к.ф.н., доц.	23.06.2022	23.06.2022
Розділ 2	Вапіров С.Ю., к.ф.н., доц.	07.08.2022	07.08.2022
Розділ 3	Вапіров С.Ю., к.ф.н., доц.	15.10.2022	15.10.2022
Висновки	Вапіров С.Ю., к.ф.н., доц.	03.11.2022	03.11.2022

6. Дата видачі завдання 21 травня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проєкту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз	квітень 2022	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	травень 2022	виконано
3.	Написання вступу	червень 2022	виконано
4.	Написання теоретичного розділу	серпень 2022	виконано
5.	Написання практичного розділу	вересень 2022	виконано
6.	Формулювання висновків	листопад 2022	виконано
7.	Проходження нормоконтролю	листопад 2022	виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	грудень 2022	виконано
9.	Захист	грудень 2022	виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант

_____
(підпис)

К.В.Зінська

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи

_____
(підпис)

С.Ю.Вапіров

(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

_____

(підпис)

Вапіров С.Ю.

(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Магістерська дисертація - стор., джерел.

Об'єктом наукового дослідження є казковий дискурс братів Грімм.

Предметом дослідження виступають лінгвокогнітивні особливості казок братів Грімм та їх збереження у перекладі.

Мета роботи: дослідити лінгвокогнітивну структуру казок братів Грімм в оригіналі та перекладі на концептуальному та мовнокультурному рівнях.

Теоретико-методологічні засади: ключові положення теорії мовної картини світу (В.І. Постовалова, Л.І. Сахарчук, Г.І. Приходько), казкового дискурсу (О.П. Лисицька, Д.С. Лихачев, С.Ю. Неклюдов) та теорії перекладу (А.А. Мишустина, В. Holbek, Н.Ф. Зайченко, О.В. Коваль-Костинська, О.Л. Паламарчук).

Отримані результати: Фольклорний твір тісно пов'язаний з національно-культурними уявленнями про світогляд певного етносу. Такі уявлення реалізуються у концептах, які, незважаючи на свою універсальність, інтерпретуються по-різному, в залежності від особливостей мови та менталітету. Базовими концептами для німецькомовної МКС є GLÜCK/ЩАСТЯ, SCHÖNHEIT/КРАСА, HÄSSLICHKEIT/ ПОТВОРНІСТЬ, GÜTE/ДОБРО, BÖSES/ЗЛО, MASCHT/ВЛАДА. Мова казок конституюється такими стилістичними прошарками, як реалії, антропоніми, оніми, просторіччя, які містять національно-культурний компонент и вимагають певних трансформацій.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, казковий дискурс, перекладацькі трансформації, національно-культурний компнент.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 МОВНА КАРТИНА СВІТУ У КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ	7
1.1 Мовна картина світу та лінгвокультурна інтерпретація дійсності	7
1.2 Концепт як лінгвокультурний феномен	10
1.3 Казковий дискурс як шлях дослідження мовної картини світу ..	14
1.4. Особливості перекладу казки	18
РОЗДІЛ 2 КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА КАЗОК БРАТІВ ГРИММ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ	22
2.1 Концептуальна своєрідність німецької казки	22
2.2 Концепти ДОБРО/ЗЛО	25
2.3 Концепт GLÜCK/ЩАСТЯ	30
2.4 Концепти SCHÖNHEIT/ КРАСА/, HÄSSLICHKEIT / ПОТВОРНІСТЬ	33
2.5 Концепт MASCHT/ВЛАДА	34
РОЗДІЛ 3 ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗКОК БРАТІВ ГРИММ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ	36
3.1 Реалії у перекладі	36
3.2 Антропоніми та оніми у перекладі	40
3.3 Просторіччя у перекладі	43
ВИСНОВКИ	45
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ПЕРЕЛІК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	56

ВСТУП

Казка, як своєрідна трансформація дійсності, дає досить багатий матеріал для аналізу як концептуальної, так і мовної картини дійсності, адаптованої етносом. Картина світу відтворюється всіма мовними рівнями, але найбільшою мірою - лексико-семантичним, що пояснюється загальною властивістю словника найчутливіше реагувати на позамовні чинники й фіксувати всі сторони національного буття [Лихачов 1997, с. 4], у центрі якого перебуває людина в усіх сферах трудової та духовної діяльності, з її думками почуттями, прагненнями та інтересами.

Предметом дослідження магістерської роботи є лінгвокогнітивні особливості казок братів Грімм та їх збереження у перекладі. Лінгвокогнітивні особливості проявляються у специфічній концептуальній побудові казок та вживанні лексики з національно-культурним компонентом.

Актуальність презентованого дослідження обумовлюється підвищеним інтересом сучасної філологічної науки до питання формування мовної картини світу лексичними елементами та структурами. Особливу увагу дослідники звертають сьогодні на одну головну компоненту мовного образу світу – лексичну, леву частку якої складає безеквівалента лексика. З усіх лексичних елементів мови саме лексичні одиниці з національно-культурним компонентом є найбільш цікавими у плані контрастивного аналізу і, водночас, найбільш важкими у плані перекладу. Крім того, особливий інтерес викликають сьогодні інтерпретація та передача у перекладі загальнолюдських концептів, що дозволяють проникнути у сутність людського мислення (національного, індивідуально-авторського тощо). Наведені обґрунтування знаходять свій прояв у досить великій кількості фундаментальних праць і окремих наукових розшуків у цій площині (праці

А.А. Уфимцевої [1998], В.І. Постовалової [1988], Л.І. Сахарчук [2002], Г.І. Приходько [2009] тощо).

Основна мета полягає у дослідженні лінгвокогнітивної структури казок братів Грімм в оригіналі та перекладі.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- уточнення поняттєвого апарату, що дозволяє досліджувати мовний матеріал у його співвідношенні з мисленнєвими процесами;
- вивчення статусу казкового дискурсу у дослідженні мовної картини світу;
- визначення базових концептів казок братів Грімм та з'ясування шляхів передачі цих концептів у перекладі;
- аналіз казкової лексики, що містить національно-культурний компонент відносно її перекладу.

Матеріал дослідження складається із 109 німецьких казок братів Грімм, їх українських та російських перекладів (С. Сакидона, Г. Петнікова). При аналізі казкового тексту особлива увага приділялась саме тим казкам, які були перекладені на обидві мови. Такі пріоритети пояснюються частковим інтересом до національної специфіки перекладу.

Вирішення поставлених завдань шляхом поєднання таких **методів**, як: контекстологічний, метод порівняльно-перекладацького аналізу. У роботі використовувався також описовий метод, що розуміється як сукупність прийомів, що дозволяє проводити дослідження від конкретних спостережень до узагальнень та висновків. На різних етапах роботи застосовуються компонентний та структурно-словотворчий аналіз.

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у тому, що вперше здійснюється спроба комплексного дослідження казкового дискурсу братів Грімм з урахуванням його лінгвальних та екстралінгвальних чинників, вивчаються особливості відбиття цих чинників у перекладі, з огляду на перекладознавчий аспект встановлюються лексичні прошарки, які приймають участь у формуванні мовної картини казки.

Практична цінність роботи обумовлюється можливістю використання отриманих результатів у подальших теоретичних розробках з проблем фольклорного тексту, у вузівській практиці викладання курсів порівняльної лексикології, стилістики, художнього перекладу, на практичних заняттях з практики перекладу. Результати роботи можуть становити основу розробки методів викладання німецької мови з урахуванням культурологічної компоненти, а також бути застосовані у їх науково-дослідницькій роботі.

Теоретична значущість магістерської роботи полягає у тому, що вона робить конкретний внесок у подальший розвиток теорії художнього перекладу, функціональної компаративістики, лінгвокультурології. Внаслідок застосування комплексного підходу до лексичного матеріалу казок зроблено внесок у подальше вивчення взаємодії мовленнєвих та мисленнєвих процесів на рівні фольклорного дискурсу.

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел.

У першому розділі йдеться про загальні теоретичні положення щодо лінгвокогнітивної інтерпретації казкової картини світу. У цьому розділі, зокрема, пояснюється те, що становить собою мовна картина світу, розглядається феномен концепту як базового поняття у лінгвокогнітивних дослідженнях. У цьому ж розділі йдеться про роль казкового дискурсу у інтерпретації дійсності.

У другому розділі розкриваються особливості концептуальної побудови казкового дискурсу братів Грімм, визначаються абстрактні та конкретні концепти, що мають місце у казковому тексті, проводяться аналогії з казками інших народів для підкреслення концептуальної своєрідності німецької казки Грімів, проводиться дослідження концептуально значущої лексики.

У третьому розділі вивчається лексика, що містить у своїй семантичній структурі національно-культурний компонент. До такої лексики традиційно відносяться реалії, антропоніми, просторіччя. У цьому розділі дається

тематична класифікація казкових реалій, аналізуються засоби збереження їх при перекладі; вивчається прагматичний потенціал антропонімічної лексики в оригінальному тексті та перекладі; розкривається функціональний аспект просторіччя та можливості його перекладу.

У *висновках* підводиться підсумок проведених досліджень відтворення лінгвокогнітивних особливостей казок братів Грімм у перекладі.

РОЗДІЛ 1

МОВНА КАРТИНА СВІТУ У КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ

1.1 Мовна картина світу та лінгвокультурна інтерпретаційність

Питання про відображення об'єктивного світу суб'єктивним належить до центральних проблем когнітивної лінгвістики. У межах цієї проблеми неабияка увага приділяється поняттю мовної картини світу (МКС). Слід, однак, зауважити, що у ставленні до цього поняття спостерігаються сьогодні суттєві розбіжності. На думку одних вчених, світ повторюється в людській свідомості в ідеальній формі, тож картина світу є ідеальною презентацією всієї сукупності взаємопов'язаних об'єктивних предметів і процесів, які відповідно існують у такій самій складній сітці взаємозв'язків у світі понять [Колшанский 1990, с. 15; Коршунов 1979, с. 34]. Інші вважають, що картина світу, відбита в свідомості людини, є вторинним існуванням об'єктивного світу, закріпленим і реалізованим в своєрідній матеріальній формі [Лосев 1983, с. 147; Смирнов 1985, с. 101].

Існує також традиція іменувати словесне відображення світу “світом”, бо світ є результатом переробки інформації про середовище і про саму людину, тому “людські” структури і схеми часто мовби екстраполюються на середовище, яке описується мовою антропоцентричних понять [Топоров 1992, с. 161]). Виходячи з концепції О.Ф. Лосєва, мовну картину світу можна вважати “буттям семантичним”, що займає проміжну позицію між об'єктивною дійсністю та мисленням [Лосев 1982, с. 89]. Його теорія дещо нагадує концепцію Л. Вейсгербера, що ґрунтується на “законі поля”, пов'язана з одного боку, з поняттям “духовного проміжного світу” (*geistige Zwischenwelt*), з другого боку, з поняттям “рідна мова” (*Muttersprache*) [Weisgerber 1973, S. 203].

Терміни мовна картина світу чи мовний образ світу (*sprachliches Weltbild*, *linguistic view (picture) of the world*, модель універсуму, картина

світу, когнітивна карта, образ світу) широко використовується сьогодні у лінгвістичних дослідженнях різного напрямку [Смирнов 1985, с. 142; Постовалова 1988, с. 13]. Якщо розглядати картину світу як форму існування свідомості людини, можна погодитися з визначенням цього поняття як вихідного глобального образу світу, який лежить в основі світобачення людини і є результатом всієї його духовної активності [Постовалова 1988, с. 21]. Р. Гржегорчикова пропонує розуміти мовний образ світу як понятійну структуру, закріплену в системі даної мови, отже і в її граматичних і лексичних властивостях, що реалізуються за допомогою текстів (висловлювань).

У той же час популярним є підхід до розуміння мовної картини світу, згідно з яким вона визначається як “система ціннісної орієнтації, закодваної в асоціативно-образних комплексах мовних одиниць і відтвореної через інтерпретацію цих образних основ за допомогою звернення до прототипів та стереотипів світосприйняття лінгвокультурної спільноти, які їх обумовили” [Воркачев 2001].

У складній глобальній мовній картині світу можна виділити багато більш окремих картин, кожна з яких відрізняється мовною своєрідністю. Деякі з дослідників намагаються дати свої класифікації цього явища. Так, Н.С. Новикова та Н.В.Черемесіна виділяють на основі бінарних опозицій універсальну та ідіотнічну картини світу. В кожній з цих картин світу розрізняються матеріальний (реальний) і духовний (ментальний) світи, світи просторові та часові. Крім того, у в універсальній, і в ідіотнічній протиставляються світи реальний та фантастичний, реальний та міфологічний, земний та небесний, світ природи та людини [Новикова, Черемесіна, с. 28].

В сучасній когнітивній лінгвістиці існує традиція розрізняти мовну картину світу та концептуальну картину світу. З одного боку, будь-яка цілісна картина світу є концептуальною, і в цьому сенсі терміни є синонімічними. З іншого боку, якщо розрізняти поняттєві (концептуальні),

семантичні та асоціативні поля [Уфимцева 1998, с. 138], то слід погодитися з неодноразово висловленою Ю.М.°Карауловим думкою про те, що головним змістовним елементом мовної моделі світу повинно бути визнане семантичне поле, а константи свідомості окреслять межі концептуальної картини світу [Караулов 1976, с. 274].

Як видно, питання про сутність МКС по-різному розв'язується в сучасному мовознавстві - від максимального зближення МКС та ККС до визнання своєрідності відображення світу у кожній окремій мові. Серед великого розмаїття думок з приводу сутності поняття мовної картини світу безперечним є те, що мовленнєве розчленування світу відрізняється у різних народів у процесі діяльності. На думку Ю.°М.°Караулова, картина світу, яка відбивається національною свідомістю, зберігається її носіями в певному цілісному, відносно стійкому, в часі, стані, що є “продуктом тривалого історичного розвитку та об'єктом міжпоколінної передачі досвіду” [Караулов 1987, с. 42]. В ній є універсальні (загальнолюдські, ареальні) та національно-специфічні особливості.

Національно-специфічні відчуття, матеріалізуючись у тканині мови, породжують ту особливу для кожної мови субстанцію, яка у сучасній антропоцентричній лінгвістиці одержала назву національно-мовної картини світу (НМКС). До факторів, що зумовлюють її появу, належать: 1) природне середовище й матеріальна культура того фрагменту об'єктивного світу, що дається етносу у його безпосередньому сприйнятті; 2) фрагмент національного способу мислення, національного менталітету.

Виходячи з дії цих факторів, концептуально значущу лексику мови можна поділити на 2 великі групи. Першу групу складають номени реальних об'єктів зовнішнього світу та номени концептів колективної етнічної свідомості. Друга група, ініційована особливостями національного менталітету, поділяється на 3 підгрупи: а) культурно-обумовлені слова-концепти, позначення абстрактних специфічних понять; б) номени, що містять оцінно-ціннісний конотативний компонент; в) слова, що

«покривають» зону міфічних категорій, породжених колективною свідомістю етносу.

Поєднання універсального з національним у мовній субстанції і створює обличчя національно-мовної картини світу, вимальовуючи його у мовних формах.

1.2 Концепт як лінгвокультурний феномен

Зв'язку мови та культури у проекції на етносвідомість ще в ХІХ столітті приділяли увагу такі вчені, як Я. Грімм, Ф. Буслаєв, В. фон Гумбольдт, О. Потебня, у ХХ столітті ця проблема досліджувалася неогумбольдтианцями, представниками італійської неолінгвістики, а також в рамках антропологічного мовознавства, лінгвокраїнознавства.

Предметом дослідження лінгвокультурології є засоби мовної системи та її дискурсивних продуктів, що фіксують культурнозначиму інформацію: збереженні у колективній пам'яті народу символічні способи матеріального й духовного усвідомлення світу певної етноспільноти, відтворенні в його ідеях, схемах, схемах мислення й поведінки, системі етнічних та естетичних цінностей, нормах, звичаях, побуті тощо [Селіванова 2006, с. 261]. Серед лінгвокультурологічних напрямків, що виділяються науковцями (лексикографічний, лінгводидактичний, етнопсихологічний), слід виділити концептологічний, спрямований на виявлення когнітивних сфер, концептів під впливом тієї чи іншої культури та екстралінгвальних чинників.

Слід погодитись с Г. І. Приходько, що мовна картина світу являє собою невід'ємну складову частину загальної концептуальної картини світу, яка включає в себе знання соціуму про предмети об'єктивної реальності, знання і уявлення народу про зовнішній та внутрішній світ. Ці знання формуються у вигляді системи концептів [Приходько 2009, с. 75]. При цьому, необхідно зазначити, що майже кожна мова національно специфічна і є

віддзеркаленням не лише особливості природних умов і культури, але і своєрідності національного характеру його носіїв, етноспільнот зокрема.

У лінгвістичному розумінні концепту намітилося три основних підходи. По-перше, у самому широкому розумінні до числа концептів включаються лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості та формують „наївну картину світу” носіїв мови. Сукупність таких концептів утворює концептосферу мови, у якій концентрується культура нації [Лихачев 1997, с. 283]. Визначальним у такому підході є спосіб концептуалізації світу у лексичній семантиці, основним дослідницьким засобом – концептуальна модель, за допомогою якої виділяються базові компоненти семантики концепту та виявляються стійкі зв'язки між ними.

По-друге, у більш вузькому розумінні до числа концептів відносять семантичні утворення, позначені лінгвокультурною специфікою, які тим чи іншим чином характеризують носіїв певної етнічної або регіональної культури. Вважається, що сукупність таких концептів не утворює концептосфери, але займає певну частину – концептуальну область. І, нарешті, до числа концептів відносять лише семантичні утворення, список яких достатньо обмежений, і які є ключовими для розуміння національного, етнічного, регіонального менталітету як специфічного відношення до світу його носіїв.

Наведені дефініції концептів мають безпосередній зв'язок до співвідношення мовних та культурних феноменів. Розробка цього питання бере свій початок ще у 80-х роках ХХ століття, коли зародилась лінгвокраїнознавча теорія слова [Верещагин, Костомаров 2002], яка слугувала базисом для встановлення національно-культурного компоненту лексичної семантики. Пізніше з лінгвокраїзнавства виділилася лінгвокультурологія, предметом якої стала матеріальна та духовна культура людини, тобто системи артефактів, які знаходять своє відбиття у мові. Іншими словами йдеться про своєрідний мовний код етнічної культури.

Виділення лінгвокультурних концептів є найбільш спірним моментом концептології, оскільки вони дуже залежні від суб'єктивного фактору – теоретичної позиції дослідника. У нашому аналізі ми спираємось на теоретичні позиції проф. А.М. Приходька, який починає свою класифікацію з виділення універсальних та специфічних концептів [Приходько 2008].

Універсальні концепти відрізняються своєю загальністю і наднаціональним характером. Виходячи зі смислу терміну «універсальність», можна припустити, що відповідні концепти викликають у всіх лінгвокультурах переживання однакових емоцій, утворення однакових образів і розстановку однакових оцінок. Проте це далеко не так: у кожного з них приховано багато чого національно специфічного. Є підстави вважати, що універсальні концепти також переживають у різних культурах по-різному, а основний їх смисл набирає національних відтінків, які можуть викликати різні асоціації та образи. Очевидно, жоден універсальний концепт не може бути універсальним на всі 100%. Інакше кажучи, універсальні концепти завжди мають паростки національно-культурних особливостей.

Слід вказати на те, що як універсальні, так і специфічні концепти можуть бути згруповані за тематичним принципом. Один з тематичних класів презентують біосоціальні і водночас гендерні концепти (MANN / ЧОЛОВІК, FRAU / ЖІНКА, VATER / БАТЬКО, MUTTER / МАТИ, BRUDER / БРАТ, SCHWESTER / СЕСТРА тощо) та біовітальні концепти (KIND / ДИТИНА, ÄLTERER MANN / ЛІТНЯ ЛЮДИНА тощо); обидва різновиди носять антропоморфний характер. А до концептів культурно-специфічного порядку належать артефактні (HOLZARTEFAKTEN / ДЕРЕВ'ЯНІ АРТЕФАКТИ, KÜCHENSACHEN / КУХОНІ ПРЕДМЕТИ, WERKZEUGE / ІНСТРУМЕНТИ).

До найактуальніших і водночас найперспективніших проблем у галузі дослідження *мовного коду* народної культури, на думку С. Толстої, відносяться: 1) встановлення принципів і моделей культурної мотивації що лежить в основі номінації предметів та реалій довкілля; 2) ареальне

вивчення та картографування мови традиційної культури, від якого можна чекати не тільки уточнення меж поширення окремих слів та фразеологізмів та встановлення рядів міждіалектної синонімії, а й можливості подальшого зіставлення мовних ареалів з власно культурними і визначення залежності між ними [Толстая 2005, с. 287-288].

Найближче до питання концептуалізації дійсності мовними варіативними утвореннями підійшла М.В.Томенчук, звернувшись до лінгвокультурного аспекту варіантно зумовлених концептів англійської мови [Томенчук 2008]. Виходячи із ключових слів (згідно з теорією А. Вежбицької), вона виділила концепти американської, канадської та австралійської лінгвокультур. Дослідження є вже тому цікавим, що може слугувати вихідною точкою для вивчення національно-варіативної специфіки концептів будь-якої мови. Проте для реалізації нашої гіпотези, згідно з якою не тільки територіальні, а й діалектні форми існування мови мають специфічний лінгвокультурний базис, ця стаття є менш релевантною.

Лінгвокультурне вивчення мови надає велику кількість доказів на користь того, що всі мови фіксують найбільш істотні для культури відповідного народу концепти. Вони є частиною концептуальної картини світу (ККС), яка відбивається у свідомості у вигляді вторинного існування об'єктивного світу як результат абстрагованої діяльності *hom loquens*. Так, О.О. Забродкіна звертається до одного із найбільш значущих концептів російської лінгвокультури – концепту ДІМ [Забродкіна 2007]. Її співвітчизниця Л.У. Бікмаєва взагалі виділяє цілу низку концептів, які є релевантними для татарської мовної картини світу [Бикмаєва 2007].

Традиційне або, як кажуть, народне вживання мови виробило цілий ряд жанрових фольклорних форм її функціонування – гадання, оповіді-міфи (казка, легенда, переказ, анекдот). Особливе місце займають паремії, як найвищий прояв народного духу, глибин його філософії, ментальності. Прислів'я та приказки виступають родовою характеристикою людини, родини, суспільства, народу, культури; тому виявлення специфіки їх мовної

реалізації необхідно для з'ясування характеру сприйняття й інтерпретації причинно-наслідкових зв'язків подій, що відбуваються в мовному колективі.

1.3 Казковий дискурс як шлях дослідження мовної картини світу

Останнім часом неабиякий інтерес у вчених-лінгвістів викликають архитипові риси мислення, що до певної міри відбиваються у мові кожного індивіда. Воно й не дивно, бо слово як мовно-культурний феномен має коріння у первісних народних культурах, дослідження яких з лінгвістичного боку дозволяє проникнути у глибини національного способу мислення.

Вивчити витоки народної ментальності можливо, перш за все, на матеріалі паремій, легенд, і звісно, казок, адже, як слушно зауважив О.О. Потебня, дійсним втіленням спільного для людини і природи символічного світу є народна творчість, особливо фольклор [Потебня 1993, с. 121]. В ньому відбивається бачення світу, національна культура, звичаї, фантазія того або іншого народу. Культура, як зауважує М.Н. Липовецький, трансформує історичний досвід у символіку спілкування, вірувань і ідеалів, ієрархії людських якостей, формування світу людини у вимірах блага, добра, краси [Липовецький 1992, с. 74]. Слід зазначити, що саме казка демонструє усю багатогранність людських уявлень про найважливіші духовні цінності того чи іншого етносу. Попри вдавану елементарність матеріалу, вона фіксує складні комбінації аксіологічних явищ, які співвідносяться з усіма сегментами навколишнього світу.

Варто зауважити, що неодноразово досліджувалися окремі аспекти казкового тексту: фонетичні (Т. І. Саєнко [1987]), синтаксичні (Э. Хэтч [1992]), стилістичні (Н. Рошияну [1974], О.І. Лещенко [1996]) структурні і семантичні (В.Я. Пропп [1986]), особливості його сприйняття і прагматики (Дж. Стивенс [1992]) тощо. Правда, більшість досліджень проводилися переважно в руслі структуралізму, що приводило вчених до виявлення

моделей, структур, які лежать в основі казки. Так, С. Фотино та С. Маркус у статті «Граматики казки» досліджують оповідальну структуру румунських казок. Для дослідження автори використовують не власне наративні елементи, а механізм побудованих на їхній основі граматики Хомського і безкінечного продовження казкових текстів. Модель французького дослідника К. Бремона дозволяє класифікувати казки в залежності від виду і складності побудованих ним структурних схем, де функції зв'язані між собою причино-наслідковими або часовими відношеннями. Причому ця модель придатна для аналізу не тільки французьких, але й усіх казок, де особливо яскраво виявляється етичний компонент.

Б. Кербелите на основі аналізу великої кількості чарівних казок (більш 11 тис. текстів), а також інших жанрів фольклорної прози виділяє власні наративні одиниці і робить їхню класифікацію. У серії статей і монографії "Історичний розвиток структур та семантики казок" [Кербелите 1991; Кербелите 1994] автор пропонує як одиницю наративного аналізу використовувати елементарні сюжети (прагнення до звільнення від чужих або панування над ними, пошуки нареченої або нареченого тощо), виділення яких у достатньому ступені формалізовано, і класифікує їх у залежності від намірів героя.

Фінська фольклористка Сату Апо набула міжнародної відомості як дослідниця сюжетно-персонажної структури чарівних казок. Матеріалом її докторської дисертації «Структура чарівної казки» [Аро 1992] були казки з Архіву Товариства Фінської Літератури SKS, записані в південно-західній Фінляндії. Відправним пунктом в цій фундаментальній монографії стає своєрідне переломлення формалістичного методу В. Я. Проппа, з обліком розробок ізраїльської дослідниці Хеди Ясон про «жіночі» чарівні казки і Е. М. Мелетинського про структурно-типологічне вивчення народної казки. Матеріал підрозділений на сюжетні типи за каталогом Аарне-Томпсона, для варіантів складений синоптичний виклад сюжетів, що дозволяє виділити стійкі в репертуарі даного ареалу сюжетно-персонажні структури

(наприклад, *герой добуває наречену, герой рятує наречену від загрозливого їй чудовиська або герой / героїня рятується з лиха*). У результаті аналізу повторюваності сюжетних функцій персонажі абстраговані як актанти.

К. Брето та Н. Заньоли в статті “Множинність змісту й ієрархія підходів в аналізі магритбської казки”, пропонують як одиницю членування тексту виділяти діаду, тобто “зв'язок, що виявляється в даному тексті, між двома персонажами” [Брето, Заньоли 1985: 169]. Постулюються наступні два положення: у кожній казці є щонайменше одна діада, кожен персонаж входить в одну або більш діад. Персонажем, як і у В.Я. Проппа, вважається істота (або навіть предмет), що здатні до прояву власної ініціативи. Автори розглядають текст казки як послідовність ситуацій, що визначаються руйнуванням старої діади або конституюванням нової. Для виявлення змісту казки необхідно, на думку авторів, виявити взаємодію діад у тексті, а також порівняти, як виявляються моменти однієї і тієї ж діади в різних ситуаціях. За допомогою емпірично виділених категорій (хто, де, із якою метою, коли, як і т.п.), значимих лише в рамках діад, а також операції скорочення синонімів (наприклад, забезпечувати їжею може розкриватися як залишити трохи сочевиці і як наказати слугам накрити на стіл) автори роблять спробу виявляти зміст казки як ієрархію різних семантичних кодів.

В розглянутих вище роботах автори йдуть від синтагматичного до парадигматичного та семантичному аналізу, спочатку тим або іншим способом виділяючи одиниці для аналізу тексту, а потім вивчаючи закони, за яких ці одиниці групуються, а також прочитаний за допомогою цих законів зміст казки. Б. Холбек в своїй монографії "Інтерпретація чарівної казки" намагається, навпаки, вивчити вплив парадигматичних законів побудови російської чарівної казки на послідовність казкових дій [Holbek 1987]. Він застосовує в своєму дослідженні, вслід за Мелетінським і його колегами [Новик 1993, Неклюдов 1995] принцип семантичних опозицій, заснований на використуванні трьох базових опозицій: низький - високий (за соціальним станом), чоловічий - жіночий та молодий – взрослый.

Заслуговують на увагу деякі положення в галузі представлення знань, висунуті на початку 70-х рр., що концептуально багато в чому подібні з ідеями "Морфології казки". У 1974 році М. Мінський [Мінський 1979] висунув поняття фрейма - ієрархічно упорядкованої структури, необхідної для презентації та розуміння тексту, - який із тієї пори використовується не тільки в дослідженнях зі штучного інтелекту, але й при описі структури тексту, у тому числі фольклорного. Американський дослідник У. Чейф при розгляді казки "Вовк і ягня" розробляє теорію про фрагменти, на які розділяється знання [Chafe 1978]; по його спостереженнях, ці фрагменти будуть різними для англійської казки і її японського перекладу, що зв'язано з різницею культурного мовного контексту.

Ідеї закладені у теорію вивчення казкового тексту продовжують розвиватися і сьогодні. Однак увага тепер приділяється не тільки, і не стільки структурній організації казок, скільки архитипам національного мислення, які закладені у концептуальній структурі казок. Свідоме існування людини неможливе без засвоєння універсальної моделі світу, що виявляється у постійних пошуках її підтвердження на різних рівнях та етапах суспільної діяльності. Попри вдавану елементарність матеріалу, казка фіксує складні комбінації аксіологічних явищ, які співвідносяться з усіма сегментами навколишнього світу.

Відомо, що казка містить багатий матеріал для вивчення мовно-психологічних явищ у зв'язку з аналізом національної духовності, екологічної сфери етносу. Сенс ментальності концентрується в епілогах, де актуалізуються окремі складники загальної картини світу. Логіко-прагматичний рівень національного світобачення фіксує погляди на характер зв'язків між людиною та її навколишнім оточенн. Аналіз мовного вираження загальної концепції світосприйняття, детермінуючи спосіб існування нації, втілюється у ствердженні загальнолюдських цінностей.

Національна картина світу відтворюється всіма мовними рівнями, але найбільшою мірою - лексико-семантичним, що пояснюється загальною

властивістю словника найчутливіше реагувати на позамовні чинники й фіксувати всі сторони національного буття, у центрі якого перебуває людина в усіх сферах трудової та духовної діяльності, з її думками почуттями, прагненнями та інтересами.

1.4. Особливості перекладу казки

Основною метою художнього перекладу є отримання в кінцевому варіанті адекватного перекладного тексту, з аналогічним оригіналу впливом на реципієнта і збереженням національно-культурного колориту. П. Ньюмарк визначає культуру як спосіб життя, властивий будь-якому суспільству, котрі використовують ту або іншу мову. [Newmark 1988, p. 94]. Об'єктом художнього перекладу є емоційний та смисловий зміст, які є особливо важливими при перекладі казок, оскільки останні мають дидактичний та розважальний характер, а отже, повинні бути чітко сприйматись читачами-носіями будь-якої культури.

Фольклорність є однією з найважливіших характеристик казки. Своєрідність мови, мораль казки, образність мають національну специфіку, що викликають труднощі при передачі іноземною мовою, з які кожен перекладач долає по-своєму. В результаті цього виникають не тільки розбіжності в перекладах різних перекладачів, але й виникають питання стосовно принципів передачі образів та змісту в перекладі одного и того ж фахівця.

Таким чином, в арсеналі перекладача не сформувалася єдина система перекладацьких стратегій та прийомів, що дозволяють передати лексичні та граматичні особливості народних казок.

І.С. Алексеева пише, що при перекладі народних казок модернізація тексту є небажаною, навіть за умови збереження емоційного та логічного змісту, оскільки вона не дає читачеві можливості зрозуміти, що текст був написаний не в наш час, спираючись не на додаткові довідки або

перекладацькі коментарі, а тільки-но на стилістику тексту [Алексеева 2000]. А отже, перекладачеві слід усіма можливими методами і прийомами показати, до якого часового прошарку відноситься текст казки, а також відобразити особливості лексичної та граматичної системи мови того часу.

Щодо перекладу національних казок, можна особливо зауважити про проблеми культурної адаптації перекладу. А. Берман закликає перекладачів уникати нейтралізації та надмірної доместикації, він зазначає, що дуже важливо зберігати національний колорит [Berman 2004, p. 277]. Оскільки кожна мова є дзеркалом народу, його менталітету та картини світу, окремі елементи такої мови (наприклад, реалії) незрозумілі для носіїв мови іншої культури, проте їх передача в перекладі відіграє важливу роль, оскільки за допомогою них передається національний колорит.

Деякі дослідники, і в тому числі О.В. Петрова та В.В. Сдобников, вважають, що переклад простих реалій, які викликають у читача асоціацію з якоюсь конкретною країною і не становлять проблем в розумінні, тому що не вимагають додаткових роз'яснень, які руйнують художню образність і заважають сприйняттю, досить для того, щоб реципієнт відчув іноземне походження тексту [Сдобников, Петрова 2007, с. 397].

У пошуках вдалого перекладацького рішення фахівець, який працює над створенням перекладу казки, стикається з різноманітними завданнями, результатом вирішення яких є гармонійний переклад. Перекладачеві необхідно вибрати такий шлях передачі вихідної інформації, який приведе до перекладеного тексту з адекватним вихідному тексту впливом на реципієнта [Казакова 2001, с. 15].

При перекладі казок використовуються всі прийоми перекладу (генералізація, конкретизація, додавання, опущення, граматичні та лексичні трансформації), так як казки містять в собі величезну кількість різного роду реалій та безеквівалентної лексики. Всі прийоми перекладу сприяють передачі не стільки значення, скільки прагматичного впливу на реципієнта.

Точний переклад на іноземну мову змісту оригіналу часто пов'язується з необхідністю відмовитися від дослівного перекладу, оскільки синтаксис української і, наприклад, німецької мови різняться. Як наслідок, перекладач німецької казки повинен міняти місцями члени речення, робити порядок слів більш природним для української мови; він може застосовувати прийоми опущення та заміни, а також гіпонімічний або гіперонімічний переклад; в рідких випадках транскрипцію та транслітерацію.

При перекладі казок використовуються всі прийоми перекладу (граматичні та лексичні трансформації), так як казки містять в собі величезну кількість різного роду реалій і безеквівалентної лексики. Всі прийоми перекладу сприяють передачі не стільки значення, скільки прагматичного впливу на реципієнта.

Т.А. Казакова вказує на найбільш частотні типи трансформацій, такі як генералізація, конкретизація, опущення, граматичні трансформація, лексико-семантичні заміни; часто виростивуються також комплексні трансформації, як граматична трансформація + додавання, граматична трансформація + генералізація тощо [Казакова, 2001, с. 22].

А.В. Федоров підкреслює, що повноцінність перекладу в цілому знаходиться в тісному зв'язку з передачею національного забарвлення тексту. [Федоров, 2002 с.382] Тому перекладачеві необхідно приділяти увагу культурно-специфічній лексиці та граматиці, працюючи над перекладом такого складного для перекладу жанру як казка.

Неможливо враховувати всі особливості казки при перекладі, тому в будь-якому перекладі обов'язково якась частина матеріалу не відтворюється і відкидається, якась частина матеріалу дається не у власному вигляді, а у вигляді різного роду замін, еквівалентів, додається матеріал, якого немає в оригіналі [Егорова 2002, с. 26]. Таким чином, для створення адекватного перекладу перекладач повинен використовувати різні стратегії, прийоми перекладу, які підходять в тій чи іншій ситуації.

Німецькі народні казки є особливо важким матеріалом для перекладу, оскільки перекладачеві потрібні не тільки знання мови, але особлива майстерність і тонке розуміння обох культур і ментальності. В ході вивчення теоретичних джерел, присвячених аналізу німецької чарівної казки, було виявлено, що для її мови характерні різні стилістичні прийоми, які вербалізують мовну картину світу казки.

Українська казка має і свої граматичні особливості, що відрізняють її від інших казок (короткі і усічені форми прикметників, вживання іменників і прикметників з різними суфіксами, наявність казкових заклинань) [Карпенко 2013, с. 63].

Всі ці особливості необхідно враховувати перекладачеві для того, щоб переклад вийшов адекватним, щоб була збережена національна специфіка казок і - головне - щоб була досягнута головна мета перекладача: казка повинна бути зрозумілою для україномовного читача.

Можна зробити висновок, що казка, будучи змістовно глибоким, багатоаспектним і національно-специфічним феноменом, є цікавим, але в той же час складним текстом для перекладу. Ця складність обумовлена декількома факторами, зокрема - необхідністю використовувати для адекватного перекладу казки майже всі існуючі прийоми перекладу, а також змістовними і стилістичними особливостями казок різних народів.

Так, німецькі казки традиційно менш емоційні, експресивні і оціночні в порівнянні з російськими та українськими; вони зосереджені в основному на фабульній стороні тексту, описуючи дії героїв, події, що відбуваються, а не їх емоційно-психологічний стан. Наслідком цього є активне використання художньо-образних засобів в слов'янських казках і майже повна відсутність їх - в німецькій мові.

РОЗДІЛ 2 КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА КАЗКОК БРАТІВ ГРІММ

2.1 Концептуальна своєрідність німецької казки

Актуальною проблемою сучасної когнітивної лінгвістики є вивчення національно-мовної картини світу через специфіку етнічної свідомості мовців. Тому велика увага у розробці цієї проблеми приділяється «людському фактору», який допомагає прослідити взаємозв'язок між лінгвальними та екстралінгвальними явищами. Цей факт підтверджують праці таких провідних вчених, як Ю.С.Степанов [1997], Н.Н. Болдирева [2001], А. Вежбицької, де особлива увага спрямована на встановлення загальних властивостей людської природи, які зумовлені властивостями певного етносу.

До найбільш відомих ментальних сутностей, що визначаються у процесі категоризації дійсності і мають назву концептів, належать такі, як “Життя / смерть”, “Добро / Зло”, “Свобода”, “Доля”, “Віра”, “Влада” тощо. Однак не зважаючи на таку різноманітність визначуваних понять, серед них можна виділити такі, які найбільш повно відображають ставлення носіїв мови до основоположних поняття буття людини. Такими поняттями, на нашу думку, є добро та зло.

Досить важливу роль в російськомовній інтерпретації казок братів Грімм відіграє концепт ГОТТ/БОГ. За відсутності в оригіналі усілякої згадки про Всевишнього, в перекладі, як правило, проглядаються християнські постулати покірності, надії, благання, подяки: 1) ...«*und weil er ein gutes Gewissen hatte, so legte er sich ruhig ins Bett und schlief ein*» [S. 142]. – *Совість у него была чиста, он лег спокійно в постель и, полагаясь на волю господню уснул. Тепер він мав чисту совість і міг спокійно підти спати* [с. 152]. 2) *Was, sagte der Schneider, „für sieben Tage Brot schleppen wie ein Lasttier und sich nicht umschauen? Ich kehre mich an nichts“* [S. 319] – *Что*

ты ? – сказал портной тащитъ, - хлеб про запас на семь дней, как вьючный осел, это и оглянуться-то нельзя будет! Я полагаюсь на господа бога и загадывать наперед не собираюсь» [Два странника, с. 363].

Створюючи один єдиний концептуальний простір, концепти “Добро” та “Зло” вважаються як за структурою, так і за семантикою, найбільш складною ділянкою мовної картини світу кожного етносу. Слід зазначити, що неодноразово робились спроби визначити сутність цих фрагментів дійсності, а іноді, і відокремити їх одне від одного. Так, в етиці зло – чітко визначена і окреслена в реальних ознаках та деталях могутня, але здатна бути подоланою, опозиція добра, яка має всіляко “витіснятися ” зі світу. Проте, скажімо, за Гераклітом, добро і зло мислиться як одне, а світ - як сповнений універсальної енергетики, котра у кожний конкретний момент одночасно постає як “добра”, і як “зла”. Наведені протиріччя призводять до думки, що визначити когнітивну структуру понять “Добро” та “Зло”, можливо лише за умов їх комплексного аналізу як одного цілого, складові якого протиставленні одне одному і створюють опозицію.

Однак навіть в структурі таких складних концептів як “Добро / Зло” можна визначити складову, яка має детальнішу лексико-семантичну репрезентацію в системі номінуючих засобів. Так, відсутність дзеркального протиставлення концептів “Добро” та “Зло” в російській мовній картині світу пояснюється, на думку О.П. Лисицької, тим, що культура народу і релігія сформували погляд носіїв мови на добро як на своєрідну норму [Лисицька 2001, с. 12]. Тому зло викликає більш помітну негативну реакцію у носіїв мови”, що у свою чергу фіксується у мові. При порівняльному аналізі німецькомовних лексем з семантичними компонентами “добрий”, “злий” виявляється, що кількість лексем, які містять у собі перший компонент, значно менша, ніж кількість лексем протилежної парадигми (співвідношення 5 до 22):

gut: freundlich, wohlmeinend, wohlwollend, herzlich, wohlgesinnt;

böse: schlimm, böseartig, bitterböse, gemeingefährlich, garstig, übelgesinnt, unausstehlich, übelwollend, arg, unfreundlich, feindselig, böswillig, abgeneigt, gehässig, gram, verstimmt, haßerfüllt; böse, schlimm, schwarz, übelwollend, unüberlegt.

Цей факт можна пояснити розвиненою синонімією в лексико-семантичній групі зі значенням “злий”. Семантичними ознаками, притаманними цим лексемам є “той, що відчуває зло до когось”, “той, що бажає зла”.

В сучасній науці про ментальні процеси розрізняються більш конкретні та більш абстрактні концепти. Така диференціація дає можливість розглядати різнопланові категорії, починаючи від таких концептів, як ВЛАСНІСТЬ [Бабаєва 1997], і закінчуючи найважливішими категоріями етики, наприклад, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЩАСТЯ [Воркачев 2000].

Концепт ЩАСТЯ пройшов довгий шлях свого становлення, від «благої долі» до везіння, успіху, до того, що несе в собі знеособлена фортуна. Щастя - це духовне єство, регулююче відношення людини до успішності та свідомості власного життя. За всіма параметрами це поняття відповідає вузькому розумінню концепту як культурно специфічної вербалізованої метафізичної цінності. Будучи категорією етики, щастя є безумовною життєвою цінністю [Воркачев 2000, с. 133]. Щастя є часто спонукальним мотивом будь-яких вчинків людини, навіть того, хто хоче розважитися. В мовному плані концепт «щастя» характеризується достатньо високим ступенем «семіотичної насиченості»: вона передається цілим рядом синонімів, паремій, фольклорних та художніх образів. Щастя, скажімо, для англійців означає добру каву, зручне крісло, приємну температуру. Для слов'янина щастя – це ейфорія, або спокій, або тільки надія, тоді, і страждаючи, можна бути щасливою людиною.

В казці «Ганс у щасті» герой обмінює по дорозі додому свій заробіток (злиток золота) на домашнє начиння. Поки він знаходиться в дорозі, він кілька разів, причому явно невдало, обмінює тварин (коня на корову, корову

на свиню і т.д.) і вважає себе кожного разу незвичайно щасливим. Але вершини щастя він досягає тоді, коли (абсолютно випадково!) упускає в колодязь точильний камінь – останнє, що у нього залишилося: «*Hans, als er mit seinen Augen in die hatte versinken sehen, sprang vor Freuden auf und war froh, daß er auf eine so gute Art und ohne daß er sich einen Vorwurf zu machen brauchte von den schweren Steinen befreit war...*» [S. 267].

Абсолютно правильно проінтерпретувавши пасивну конструкцію *befreit war* як ту, що описує неочікуване, незалежне від зусиль героя розв'язання проблеми, перекладач С. Сакидон угледів в ситуації втручання вищих сил: «Ганс, побачивши, що вони пішли на саме дно, схопився від радості, кинувся на коліна і в сльозах став дякувати господа бога за те, що він до нього і на цей раз милостивий і звільнив його так легко від важких каменів». Тоді щастя Ганса, згідно з перекладом, повністю залежить від бога, а самому герою залишається лише покластися на його волю.

У російськомовному перекладі Г. Петнікова щастя асоціюється інколи із достатком, що пов'язане, навпене, із широко розвинутою контекстуальною синонімією до слів «щастя», «щасливий». І тоді прикметник *vergnügt* перекладається „щасливо“: „*Da wurde die Hochzeit des Königssohnes mit dem Dornröschen in aller Pracht gefeiert, und sie lebten vergnügt bis an ihr Ende* [S. 228]. - *И отпразновали тогда пышную свадьбу королевича с королевной Шиповничек, и жили они счастливо до самой смерти*“ [Шиповничек, с. 189].

2.2 Концепти ДОБРО/ЗЛО

Однією з найдавніх проблематик казок є протиставлення добра та зла. Чітка регламентація функцій діючих осіб, пов'язана з поданим у казці конфліктом добра і зла, пояснює властивий казці чіткий розподіл діючих осіб на позитивних і негативних. Чарівний світ, населений негативними персонажами, представляє міфологічний хаос, який герой казки гармонізує,

звільнюючи від зла. Ціє ж думки дотримується М.М. Липовецький, який вважає, що «в центрі казкового хронотопа лежить трансформована ціннісна семантика міфу: перетворення хаосу в космос, упорядкування світу» [Липовецький 1992: 34]. Об'єднуються ці два світи через шлях-випробування позитивного героя, що є для нього шляхом смерті [Пропп 1986]. При цьому носієм гармонії є позитивний герой, якому вдасться перемогти зло. Отже, чарівна казка успадковує в міфі аксіологічність локалізації дії: у чарівному світі все блага перебуває в середині світу, у світі повсякденної реальності, усе зло на окраїні, у чарівному світі [Стеблин-Каменский 1976, 39].

Звертає на себе увагу той факт, що сили зла описуються лексемами, що позначають як надприродні явища, так і в людські постаті. Людина як об'єкт номінації набуває у мовній панарамі казки велику кількість позначень, адже мовна модель світу детермінована перш за все універсальними предметними іменами. Якщо звернутися до тематичного словника Дуден, можна знайти приблизно 130 найменувань, що символізують “темні сили”. Вони виражені головним чином іменниками, що вказують на чоловічу стать: *der Alte, der Berggeist, der Roggenman, der Doppelgänger, der Wilde Mann, der Elf, der Nöck, der Vampir, der Binsenschnitter, der Geist (der Schadgeist)*.

Виходячи з лексикографічних джерел, цього не можна сказати про іменники, денотатом яких є зла жінка, або зла надприродна сила, що має жіночий вигляд. Проте треба сказати, що жінка в німецькомовній свідомості досить часто символізує щось негативне, а за даними паремій з нею взагалі пов'язують усі гріхи та біди, як то: свардивість, невдоволеність діями чоловіка, підступність тощо. Навіть швейцарці описують жіночу природу такими прислів'ями: *S ist besser e Nodlen ime Heustock z suechen, as e gueti Frau* (Легше знайти голку у скирті сіна, ніж гарну жінку); *Gib dem Bär es Wiib, so gsteit er bald* (Віддай жінку ведмедю, і скоро він з'їде з глузду); *Drei Fraue, drei Frösche und drei Ganse en Jormärt* (Три жінки, три жаби та три гусині, ось тобі річний ярморок). *Was tuet dän Alpä am mäischtä wei? Ds Wybervolch und dr Schnei* (Що більш за все шкодить Альпам? Жінки та сніг).

Найбільш повно ці та інші ознаки розкриваються в казковому тексті, де ми зустрічаємо такі номінації злої, ворожої жінки, як: *böses Weib, boshafte Weib, gottlose Königin* (“Schneewittchen”), *die dreizehnte weise Frau, die Alte* (“Dornröschen”), *eine steinalte Frau, die sich auf eine Krücke stützte, eine böse Hexe, gottlose Hexe* (“Hä Hänsel und Gretel”) тощо. Центральне місце тут займає напевне образ відьом (*Hexen*), яких називають “підступними, страхітливими істотами, що живуть в дрібних хатинках (замість того, щоб жити у мушлі, як це роблять феї у східних казках), їздять на мітлі” [Пропп 1986, с. 132], часто мають вигляд старої жінки, що ледве ходить і має потворну зовнішність (*das hervorragende spitze Kinn, das zahnlose Maul, die knochige Habichtsnase, leuchtende Katzenaugen*) тощо, проте дуже хитрі і розумні: „*Die Alte hat sich nur so freundlich angestellt, das war aber eine böse Hexe, die den Kindern auflauerte, und hatte das Brothäuslein bloß gebaut, um sie herbeizulocken*“.

Зовнішність, атрибути та рухи відьми зображуються типово (*schwarz verkleidet, schwarze Kappebedekte, mit kreischendem Ton singen, Krückenstock*), але це викликає сміх, так само, як і у казці “Гензель і Гретель”, коли відьма сама лізе у піч: „*Dumme Gans*“, *sagte die Alte, „die Öffnung ist groß genug, siehst du wohl, ich könnte selbst hinein“, krabbelte heran und steckte ihren Kopf in de Backofen.*

Майже кожна відьма (і не тільки у німецькій казці) сліпа або має червоні очі. О. О. Потєбня, використовуючи синонімічну для відьми назву “яга”, дорівнює її сліпоту до потворності: “Уявлення про темряву, сліпоту та потворність завжди могли замінювати одне одного.” [Рошияну 1974, с. 53]. Проте вона має дуже гарний нюх. Як підкреслював у одній із своїх робіт видатний російський спеціаліст у галузі казки професор В.Я. Пропп, “яга не виглядає, вона вислухує, а також винухує захожу людину” [Пропп 1986, с. 141]. Це підтверджує наступний приклад з казки “Гензель і Гретель”: „*Die Hexen haben rote Augen und können nicht weit sehen, aber sie haben eine feine Witterung wie die Tiere und merken’s, wenn Menschen herankommen*“ [S. 22].

Однак роль злої істоти може виконувати так би мовити смертна жінка, яка має надзвичайні магичні здібності, як, наприклад, мачуха у казці “Білосніжка” („Schneewittchen“), яка представлена лексемами: *die Stiefmutter, das boshafte Weib, die gottlose Königin*. До атрибутів її помсти більш вродливій падчеріці, належать пояс (*der Schnürriemen*), гребінець (*giftiger Kamm*), та яблуко (*giftiger Apfel*).

У більшості цих номінацій присутня лексема *das Weib*, яка за даними словника Дуден крім застарілих значень “жінка” або “дружина” має значення “особа жіночої статі (чії характеристики або поведінка сприймаються які негативні)”. Це не випадково, адже за своїми зовнішніми, а найчастіше, внутрішніми якостями така істота викликає негативне ставлення.

Неабияке значення для характеристики казкових персонажів відіграє їх зріст. Причому маленький/великий зріст може виступати ідентифікатором як добра, так і зла. Так малий розмір героя може позначати персонажа, який, на перший погляд, потребує допомоги, а може розцінюватись як еталон для оцінки мізерної злісної істоти. Тому до негативних казковим персонажів, часто без належного розмежування, зараховуються гноми та карлики. За своєю семантикою ці слова навряд чи можна назвати синонімами, незважаючи на те, що вони співвідносяться з одним і тим же денотатом і перекладаються однією і тією ж самою лексемою. Конотативні компоненти, що містяться в їх значенні, істотно різняться.

Логічно припустити, що певні труднощі перекладу казок пов'язані з передачею конотативних характеристик персонажів. У зв'язку з цим треба сказати, що для вибудовування будь-якої етнічної моделі світу важливе значення має опозиційність лінгвокультурної пари в «великий-малий».

Неминуча модифікація казкового образу спостерігається в українському та російському перекладах казки «Хлопчик-мізинчик». Еквівалентом лексемі *Daumesdick* виступає порівняння "маленький, як мізинець", хоча іменник *der Daumen* позначає великий палець руки. У наступному тексті для

перекладу цього слова використовується гіперонім "палець": *Nun geschah es, daß die Frau kränklich ward und nach sieben Monaten ein Kind gebar, das zwar an allen Gliedern vollkommen, aber nicht länger als ein Daumen war* [S. 128]. - *І ось сталося, що дружина завагітніла і через сім місяців народила дитину, (...), але зростанням був всього з палець* [с.144].- *И вот случилось, что жена забеременела и через семь месяцев родила ребенка, (...), но ростом был всего с палец* [с. 136]

Такий самий переклад дається для персонажа казки "Юний велетень". Примітним, однак, є той факт, що для характеристики обох персонажів важливою якістю є не стільки зріст, скільки обсяг тіла. На це вказують семантика слова *daumesdick* зі значенням «товстий як великий палець» та синтаксичне оточення лексеми «*der Daumen*» з казки «Юний велетень»: ... *ward gar nicht größer und wuchs in etlichen Jahren ein Haarbret* [281]. - *більше ніяк не зростає, і за кілька років нітрохи не став більше* [316].

Російському передачеві С. Сакидону вдалося не тільки побачити цю різницю, але й адекватно передати її в перекладі. Для того щоб переконається в цьому, необхідно порівняти переклад слова *Zwerg*, взятого з казок «Снігуронька» та «Біляночка та Розочка». У першій казці ми стикаємося з позитивними персонажами, які називали лексемою *Zwerg*. І перекладач передає це слово лексемою «гном». У другій казці маленький персонаж, номінований контекстуальними синонімами *Zwerg*, *boshafte Geschöpf*, абсолютно виправдано перекладається як «карлик», тобто «маленька, злісна істота. Негативна конотація ще більш посилюється в перекладі за рахунок гіперболізації і метафоричних переносів: *Als sie näher kamen, sahen sie einen Zwerg mit einem alten, verwelkten Gesicht und einem ellenlangen, schneeweißen Bart* [S. 377]. - *Вони підійшли ближче бачать - стоїть перед ними карлик, обличчя у нього зморшкувате і довга борода* [с. 418].

При цьому навряд чи можна погодитися з російським перекладом Г.°Петнікова лексеми *Zwerg* в казці «Жива вода». Хоча носій даної

номінації відіграє позитивну роль (вказує молодшому принцу дорогу до живої води), перекладач називає його чомусь «карликом»: *Da bat der Prinz so lange, bis der Zwerg sie wieder losließ, aber er warnte ihn und sprach 'hüte dich vor ihnen, sie haben ein böses Herz [S. 296] .- Став принц просити карлика і просив його до тих пір, поки той їх не випустив [с. 336].*

У той же час за допомогою гіперболізації негативна характеристика приписується в російському перекладі герою казки «Юний велетень», який в оригіналі описується нейтральною лексикою. Пор: *Der Riese aber hatte mit seinen langen Beinen kaum ein paar Schritte getan ... [S. 282] - Велетень в цей час зробив кілька кроків своїми довгими ножищами [с. 317]; Nein, unser Sohn ist das nimmermehr, so groß haben wir keinen gehabt, unser war ein kleines Ding »[S. 283]. - Нет, это не наш сын, - такого верзила у нас никогда не было» [с.173]*

Отже, для віднесеності персонажів до категорій добрих або злих важливим є семантичний параметр «зовнішність», презентований опозиційними ознаками красивий/потворний, молодий/старий, великий/малий.

2.3 Концепт GLÜCK/ЩАСТЯ

В німецькій казковій картині світу розуміння щастя до цього не зводиться. Можна стверджувати, що щастя у казках братів Грімм є одним з ключових понять. Саме за ним вирушаючи в дорогу герої в казці «*Ранець, шапочка, ріжок*» і знаходять його в золотій, срібній горі або у лісі. В казці «*Столик-накрійся, золотий осел, палиця з мішка*» троє братів, відпрацювавши сім літ, одержують у нагороду чарівну скатертину, осел і палицю. Очевидним є те, що щастя в німецькій казці має на увазі володіння якими-небудь артефактами. Винятком могла бути, мабуть, ситуація описана в казці «*Ганс у щасті*», коли втрата героєм останнього майна робить його

щасливим. При цьому щастя Ганса – це незвичайне щастя, швидше за все, щастя простака або блаженного, що прагне звільнення від тягара побуту.

Нас цікавить, однак, інша особливість даного концепту, а саме, його нерозривний зв'язок з активними діями або трудовою діяльністю. Стан щастя, задоволеності героїв пов'язується з результатами докладених зусиль. Так, в казці «Соломина, вуглинка та біб» головні герої розказують один одному, як їм вдалося уникнути смерті: *Die Kohle antwortete: «Ich bin zu gutem Glück dem Feuer entsprungen, und hätte ich das nicht mit Gewalt durchgesetzt, so war mir der Tod gewiß: Ich wäre zu Asche verbrannt.»*

Die Bohne sagte: «Ich bin auch noch mit heiler Haut davongekommen...»

«Wäre mir denn ein besser Schicksal zuteil geworden?» sprach das Stroh. «Glücklicherweise bin ich ihr zwischen den Fingern durchgeschlüpft» [S. 72].

Уголек отвечает: «Да вот посчастливилось мне из огня выскочить, а не то верная бы гибель была мне...»

А боб ему говорит: «я тоже ловко спас свою шкуру...»

«А мне то разве лучше пришло», - сказала соломинка (...). Я еще счастливо выскользнула у нее из рук [с. 64].

З наведеного тексту видно, що поведінка героїв характеризується дієсловами переміщення в просторі *entspringen, durchsetzen, durchschlüpfen*. Однак в російському перекладі при описі дій Вуглинка опускається концептуально важливе слово *Gewalt* і робиться акцент на слові *Glück*, що додає ситуації характер везіння.

Слід зазначити, що на випадок покладаються нерідко герої російських казок. В казці «Фролка-сидень» герой кілька разів згадує фразу «ну, да авось бог» [«Фролка-сидень», с. 89]. В іншому російському фольклорному творі “Три царства – медное, серебрянное и золотое” царевич, вирушаючи в дорогу, також сподівається на волю випадку: «*Батюшка, благослови меня в путь-дорогу, авось мне посчастливится найти и брата и матушку*» [“Три царства...”, с. 83]. Взагалі ж, російське *авось*, полягає не просто в надії на те, що все буде добре. Така надія може знайти своє словесне вираження у

будь-якій мові. Головне в російському *авось*, на думку А.Д. Шмельова, не «зводиться до надії на сприятливий розвиток подій або на неочікуваний успіх. Установка на *авось* має обґрунтувати пасивність її суб'єкта, небажання зробити рішучі дії» [Шмелев 2002, с. 134-135].

Досить часто в став'янському фольклорі джерелом щастя виступає Господь Бог. Наприклад, герой казки «По коліна у золоті, по лікоть у сріблі», звертаючись до матері, вимовляє своєрідне заклинання, засноване на надії на бога: «*Матінко! Коли б на моє прохання, по божому благословенню, ми пристали до берега*» [Сакидон, с. 134]. Така особливість бачення світу, не могла не позначитися на російських перекладах німецьких казок. Яскравим прикладом тому є фрагмент з казки «Два мандрівника», з перекладу якого видно, що щастя героя асоціюється з милістю божою: *Er holte eine Nähnadel aus der Tasche, und als er den Zwirn einfädeln konnte, so gut als er es je gekonnt hatte, so sprang sein Herz vor Freude. Da nahm er sein Bündel auf den Rücken...*[S. 321]. – *Достал портной из кормана иглу, и когда смог так же легко, как прежде, вдеть в нее нитку, сердце забилося у него от радости. Он бросился на колени, стал благодарить господа бога за оказанную ему милость и прочитал утреннюю молитву, не забыв помолиться и о бедных грешниках, что висели, как язык колокола, и бились под ветром одни о другой. Взял он на плечи свою котомку ...* [Петников, с. 365].

Така перекладацька інтерпретація концепту GLÜCK в російському перекладі дозволяє говорити про суттєві розбіжності в розумінні цього поняття. Там де, в оригіналі вважається, що доля персонажа належить йому самому, в російському перекладі доля людини залежить, як правило, від вищих сил.

2.4 Концепт SCHÖNHEIT/ КРАСА, HÄßLICHKEIT / ПОТВОРНІСТЬ

Зовнішність людини є одним з складних джерел інформації, на основі якого люди формують думки один про одного. Сприйняття зовнішності відбувається в результаті візуально-образного уявлення у формі «нерозчленованого образу», що породжує ознаки, кожна з яких може інтерпретуватися як окремий концепт. В цій роботі пропонується виділяти дві домінанти зовнішності людини – красу та потворність, які ми насмілимося розглядати як єдиний концепт. Він корелює із поняттями «молодість», «доброта», в чому можна переконатися, звернувшись до наступного прикладу: *Es war einmal ein Müller, der war arm, aber er hatte eine schöne Tochter* [S. 54]. - *Жив собі на світі мірошник. Був він старий та бідний, і нічого-то у нього не було, крім доньки. Зате донька й справді була гарна - красива, весела, роботяща* [Сакидон, с. 109]. В цьому випадку перекладач дає додаткові характеристики персонажа, не порушуючи концепції оригіналу.

Саме молоді позитивні персонажі (принци, принцеси) зображуються в світлих тонах, де вихідною точкою порівняння є сонце. Особливо це стосується жіночої краси, яка часто асоціюється із сонячним світлом, що, звичайно, знайшло відображення в українському та російському перекладах наступних прикладів: 1) *Rapunzel ward das schönste Kind unter der Sonne*. - *Стала Рапунцель самой красивой девочкой на свете*. *Die wäre die schönste Jungfrau, welche die Sonne beschien* [S. 19]. - *...а королева – самая красивая девушка, какая только есть на свете* [Петников, с. 49].

2) *... dessen Tochter waren alle schön, aber die jüngste war so schön, daß die Sonne selber, die doch so vieles gesehen hat, sich verwunderte, sooft sie ihr ins Gesicht schien* [S. 9]. - *...все дочери его были красавицы, но самая младшая была так прекрасна, что даже солнце много видевшее на своем веку, и то удивлялось, сияя на ее лице* [Петников, с. 53]. - *всі дочки його були красуні, але наймолодша була така прекрасна, що навіть сонце дивувалося її вроді* [Сакидон, с. 34].

Волосся героїні, як правило, завжди світле або золотистого кольору: *So was habt ihr nie gesehen! Als der graue Zopf abfiel, da quollen die goldenen Haare wie Sonnenstrahlen hervor und breiteten sich, als wärs ein Mantel, über ihre ganze Gestalt* [Gänsehirtin am Brunnen, S. 421].

Дотримуючись визначення зовнішності як «сукупності зовнішніх ознак кого-небудь, чого-небудь; того, із чого складається зорове враження від людини або предмету», вважаємо доцільним звернутися передусім до такої зовнішньої ознаки, як очі. Сліпими або із запаленими, червоними очима часто з'являються перед читачем відьми. У них власне немає очних яблук, а є червоні орбіти без очей. На думку О.О.Потебні, представлення тьми, сліпоти і неподобства схожі і можуть замінювати одне інше [Потебня 1993, с. 7]. Таким чином зображена, наприклад, відьма із казки «Йорінда та Йорінгель».

Перекладач, однак, воліючи передати всю негативність персонажа, посилює негативну конотацію лексеми *Augen*, перекладаючи її як *очища*. При цьому у перекладі актуалізується семантична ознака «страшний», а сема «потворний» ставати другорядною: *...gleich darauf kam eine alte krumme Frau aus diesem hervor, gelb und mager: große rote Augen, krumme Nase, die mit der Spitze ans Kinn reichte* [S. 236] - *...и вышла тот час оттуда горбатая старуха, желтая и худая; большие красные глаза, и нос крючком до самого подбородка* [с. 263].

2.5 Концепт МАСНТ/ВЛАДА

Цей концепт вербалізується в «Казці про рибака та його дружину». В тексті-оригіналі називаються титули старої (*König, Kaiser, Papst*), які насправді в період раннього феодалізму могли носити тільки представники чоловічої статі. В цих лексемах ми бачимо своєрідне прагнення головної героїні не тільки до влади, але і до чоловічого статусу. Таким чином, на вибір способу або прийому перекладу в даному випадку впливають не тільки семантика слова, його стилістичне, емоційно-експресивне

забарвлення, але й акцентування відповідної граматичної категорії. Тому словотворча структура цих лексем не містить суфікса *-in*, який вказував би на приналежність носіїв титулів до жіночої статі.

В перекладі, однак, така вказівка є і виражається вона або відповідними іменниками жіночого роду: 1) «*Ja*», *sagte die Frau*, «*nun bin ich König sein*» [S.70]. - *Да, - отвечает она, - я теперь королева* [с. 76].; 2) *Sofort gehst du hin. Kann er König machen, kann er auch Kaiser machen. Ich will und will Kaiser sein, gleich geh hin!*« *Da mußte er hingehen* [S. 70].- 3) *Ступай! Раз могла сделать она меня королевой, может сделать и императрицей* [с. 77]. 4) *Ich bin nun Kaiser, nun will ich aber Papst werden, gehe gleich hin, ich muß heute noch Papst werden* [S.71]. - *Хочу я стать папой, ступай поскорее к рыбе, должна я сегодня же сделаться папой* [с.78]. Такі перекладацькі трансформації вважаємо некоректними, оскільки у російському перекладі втрачається не тільки історичний, але і соціальний колорит дійсності, що зображується.

Для аналізу концепту «влада» в цій казці важливу роль грає лексема *Gott*. Згадка цієї лексеми саме в кінці казки не випадкова: для німців це „остання інстанція“ влади та могутності. Однак отримати цю владу дружина старого не може. І не тільки тому що вона зла і жадібна, але і тому що вона – жінка. І вона, ймовірно, це розуміє, тому що категоричність її бажання в тексті-оригіналі пом’якшується через сполучник *wie*: *ich will werden wie der liebe Gott*. В перекладі ця важлива деталь, на жаль, упускається.

Таким чином, якщо виходити з концепції В. Гумбольда про тиск національного духу над носієм мови, а значить, і над перекладачем, можна казати про те, що концепти «щастя», «влада» в російському перекладі на відзнаку від українського зазнали суттєвих перетворень.

РОЗДІЛ 3 МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗОК БРАТІВ ГРИММ В ОРИГІНАЛІ І ПЕРЕКЛАДІ

2.1 Реалії у перекладі

Взаємозв'язок мови і культури стали однією з центральних проблем сучасного мовознавства. В 80-х роках ХХ століття виникла лінгвокраїнознавча теорія слова [Верещагин, Костомаров 2002], яка послужила базисом для виділення національно-культурного компоненту лексичної семантики. Пізніше з лінгвокраїнознавства виділилася лінгвокультурологія, предметом якої є матеріальна та духовна культура людини, тобто системи артефактів. А такі поняття, як природа, рослинний, тваринний світ, клімат, географічне положення залишаються за її межами [Воробьев 1993, с. 45].

Будь-який національний фольклор має в розпорядженні свою абсолютно особливу для носія мови дійсність. Дивовижний світ фантазії, в який занурює нас чарівна казка, на свій лад відбиває умови життя і побуту певного етносу, його звичаї, уявлення про добро, щастя, красу. Яскравим підтвердженням тому є казки братів Грімм в перекладах Г. Петнікова, які збагатили духовний світ російського читача новими казковими чинами і химерними творами народної фантазії.

Треба сказати, що питання віддзеркалення в перекладі художнього твору національного колориту, властивого оригіналу, давно знаходяться в центрі уваги теоретиків і практиків перекладу (Л.С. Бархударов, В.В. Коптілов, В.С. Виноградов, Р.П. Зорівчак і ін.), оскільки саме в перекладі як специфічному різновиду комунікативної діяльності людини корелюють філософський, соціокультурний, психологічний, етнолінгвістичний та інші аспекти. Сучасні перекладознавці наполягають на необхідності “культурної компетенції” перекладача [Hansen 1998, S. 341; Witte 1998 S. 345]. Причому важливим для перекладача є не тільки знайомство з культурою країни іноземної мови, але і з культурою свого народу [Resch 1998, S. 344]. Г.

Томахін вважає, що без знання національно-культурного фону слова неможливе його адекватне сприйняття носієм іншої культури [Томахин, с. 113]. Він наводить приклади спотворення тексту перекладу через недостатнє знання національної культури.

Прийнято вважати, що проблеми передачі національно-культурної специфіки оригіналу безпосередньо пов'язані з вибором способів і прийомів передачі національно-культурного компоненту одиниць різних мовних рівнів – безеквівалентної лексики, конотативної лексики, словотворчих та синтаксичних структур [Зайченко, Коваль-Костинська 1998, с. 180]. Особливий інтерес в цьому відношенні викликають реалії.

В європейському перекладознавстві існує думка, що спосіб передачі реалій залежить від їх контекстуальної цінності у тексті-оригіналі, від того, наскільки часто вони вживаються в тексті, наскільки важливим є відтворення їх характеристики або тональності, на яку групу читачів орієнтований переклад [Markstein, 1998, р. 290]. Від відповіді на це питання залежить вибір прийому перекладу, а саме, калькування, виноска (в академічних виданнях), глосарій тощо.

За тематичним принципом реалії гримівської казки можна розділити на наступні групи: адміністративні та релігійно-культові об'єкти, архітектурна атрибутика, предмети побуту, їжа. При передачі цих реалій та незвичних для російського читача образів перекладачку Г. Петнікова постійно підстерігала небезпека втратити їх національний/ історичний колорит або, зберігши його, впасти в екзотику. Так, в казці «*Столик-накрійся, золотий осел та палиця із мішка*» згадуються дві лексеми *Wünschtschchen* та *Tischchen deck dich*. Переклад першої лексеми функціональним аналогом «чарівний столик» є адекватним, оскільки слово-реалія, відбиваючи національні традиції або особливості побуту, може перекладатися нейтральним семантично тотожним варіантом, позбавленим національного компоненту. При перекладі другої лексеми німецька мовна реалія не виправдано підміняється російською, внаслідок чого ми отримуємо

оказіоналізм «столік-самобранка»: 'Ja,' sagte er, 'man findet wohl ein Tischchen deck dich, einen Goldesel und dergleichen: lauter gute Dinge... [S. 16]. - Да, - сказал он, - бывают такие столики-самобранки, а бывают ещё и ослы золотые и всякая всячина; вещи хорошие... [с. 17].

При цьому друга частина цього складного слова навіть граматично не узгоджується з першою частиною. Переклад лексеми *Tüchleindeckdich* («скатерть-самобранка») із казки “Ранець, шапочка, ріжок” є також недостатньо коректним. В даному випадку б доцільно вдатися до синонімічної заміни і замість варіанту *скатерть-самобранка* використовувати нейтральне словосполучення - *чарівна скатертина*.

Метод генералізації підходить і для перекладу лексеми *der Geistliche* із казки «Мужик». І тоді замість варіанту «піп», вживалася б лексема священник», а речення мало б наступний вигляд: *Bürle ward hinausgeführt und ein Geistlicher gebracht, der ihm eine Seelenmesse lesen sollte [S.219]. – Привели и вызвали священника, чтоб прочитал он ему заупокойную [с. 248].*

У вітчизняній практиці вважається, «що до читача, який не володіє мовою оригіналу, слід відноситися милосердно, тобто своєчасно роз'яснювати йому, що означає та або інша реалія [Мишустина 1986, с. 74]. Для цього в переклад часто вводяться додаткові засоби у вигляді приміток та коментарів. Проте нерідкі випадки відмови перекладача від збереження реалій. Вони замінюються на слова, знайомі читачу, а національний колорит при цьому втрачається. Так, в казці “Юний велетень” вживається лексема *Amtmann*. Запропонований перекладачкою варіант «староста» навряд є вдалим, оскільки з його значення неможливо визначити ні соціальну роль, ні коло обов'язків носія даної номінації. Еквівалентом для цієї лексеми могло б слугувати словосполучення «місцевий начальник (в провінції)», яке пропонується німецько-російським словником. Більш вдалим є переклад реалій *Großknecht* («старший працівник»), *Kammerjungfer* («камеристка»), де використовується метод калькування. Обидві лексеми відносяться до так

званих етнографічних лакун, які допускають калькування без додаткових пояснень.

З проблемою підміни реалії ми стикаємося також в «Казці про рибака і його дружину», де зустрічаються слова *der Pott, die Hütte*. Для передачі смислових та стилістичних відтінків цієї пари у перекладі вживаються аналоги „избушка“ и „изба“, є російськими етнографічними реаліями. Традиційність цих реалій відзначає В.М. Шаклеїн, підкреслюючи, що безкрайні простори Росії, її рівнини, села з хатами є споконвічними етнічними координатами російського фольклору [Шаклеин 2000, с. 83]. При цьому за лексикографічними даними німецька лексема *Pott* позначає «ємкість для рідини» [Duden 1991, S. 1171] і вживається в тексті-оригіналі у переносному значенні для позначення житла, що нагадує скоріше землянку, ніж бідну хатинку. Виходить, що запропоновані аналоги не тільки не передають національної специфіки німецької лексики, але і зовсім спотворюють уявлення про даних референтів.

Аналогічні неточності помічені у російському перекладі при перекладі лексем *die Kammer* (светелка), *der Salat* (окрошка [S. 217]), *das Käsebrod* (хлеб да сыр [S. 217]). Слово *светелка* неодноразво згадується у перекладах казок: *Als sie ins Schloß gekommen waren, führte sie es hinauf zu drei Kammern* [Die drei Spinnerinnen, S. 47] - *Вот прибыли они в замок и повела ее королева наверх и показала три светелки* [с. 59]. З нашої точки зору, в даному випадку доцільно було б вдатися до генералізації, яка ґрунтується на принципі родовидової відповідності, і вжити слово, яке не має яскраво вираженого національного забарвлення, наприклад, лексему «комната». Разом з тим, може виявитися проігнорованою функціональна приналежність описуваного приміщення. Так, «В казці про рибака і його дружину» розрізняються лексеми *die Stube* та *die Kammer* [S. 226] і ця різниця вміло передана в перекладі дефініціями “покои” и “кладовушка” [с. 118].

Абсолютно виправданим вважається використання конкретизації в перекладі лексеми *das Kraut* з казки „Смерть у кумах“. Український

перекладач підібрав для цієї лексеми еквівалент «зілля», керуючись, ймовірно, тим, що характеризування референт має цілющі властивості, і, тому, відрізняється від звичайних рослин.

При цьому неправданим виявляється поява у російському перекладі казки „*Столик-накрійся, золотий осел та палиця из мішка*” національно-забарвленої лексеми *деревей* (взагалі то *трава-деревей*), яка має вказувати на пишну рослинність лісу. Проте ніякої конкретизації того, що саме росло у лісі, в оригіналі не спостерігається. Крім того, номінація *деревей* носить розмовний характер; його російськомовний літературний відповідник – *тысячелистник* або український - *деревій* . Остаточно національно-фольклорного характеру лексема набуває за рахунок написання через дефіс: *Er nahm sie am Strick und brachte sie zu grünen Hecken und unter Schafrippe, und was sonst die Ziegen gerne fressen. - Взял он её за верёвку и завёл в зелёные кусты, где росла трава-деревей и другие растения, которые так любят щипать козы.*

Треба сказати, що переклади Г. Петнікова гримівських казок містять величезну кількість російської національно забарвленої лексики, при всьому тому, що заміна нейтральної лексеми в перекладі лексикою з національним компонентом у перекладі просто недопустима.

3.2 Антропоніми та оніми у перекладі

Характерною особливістю мовної картини казки є використання епічної техніки простого найменування, унаслідок чого предмет, явище або подія не зображаються детально, а лише іменуються. В цьому зв'язку особливий інтерес для перекладачів викликає символіка імені власного, особливо апелятива, і можливості її передачі в перекладі, коли трансформації піддаються не тільки мовна, але й культурна системи. Тому адекватний переклад імен є сьогодні важливою проблемою перекладознавства.

Вибір тієї або іншої техніки перекладу апелятивів, на думку Е.Д.^о Нефедової, не має бути випадковим; «необхідно щоб він залежав не тільки від форми, але й від походження одиниці, що перекладається, її семантичної структури, функцій, пов'язаного з нею асоціативного поля, від інтенцій автора, а також від перекладацьких традицій» [Нефедова 2003, с. 160]. Для гримівської казки характерним є вживання імен із зменшувально-пестливими суфіксами, в основному, для створення жіночих образів: *Katherlieschen, Gretel, Hänsel, Dornröschen, Rotkäppchen*. При цьому нерідкі випадки використання суфіксів *-el* або *-chen* для характеризуючих номінацій чоловічих казкових образів. Такий суфікс має в своїй структурі ім'я *Rumpelstilzchen*. Його значення характеризується наявністю кількох досить важливих конотативних компонентів, але його словарний еквівалент «гном», на жаль, ніяк не відбиває його істинну семантику. У перекладах зроблена спроба передати ці конотативні характеристики. Так, у Петнікова цей персонаж називається *Хламушкою* (ймовірно через його прагнення до накопичення багатств), в іншому перекладі - *Гномом-Тихогромом* (неизв. переклад)

З проблемою адекватної передачі національної характеристики апелятива пов'язана проблема техніки етномовленнєвих замінів. Так, ім'я *Schneewittchen* Г. Петніков перекладає традиційно російським фольклорним ім'ям *Снигурочка*, чужим для німецької мовної картини світу. Поява цього імені сходить до давньослав'янських традицій жертвопринесення під час зимових гулянь. Проте, оскільки таке використання етномовленнєвих замінів апелятивів створює у читача помилкові асоціації щодо образу даного персонажа, виникає необхідність у використуванні інших прийомів і методів перекладу, наприклад, транслітерації або калькування, внаслідок чого можна отримати варіант *Снежинка*.

Окрему тему дослідження міг би складати переклад онімів, які фігурують в казці як звертання. Треба сказати, що тексти казок справді дають уявлення про досить широкий круг імен власних, носії яких представлені в

образі тварин. Так, не міг не отримати власного імені один з центральних персонажів тваринного епосу – вовк. В народі його прозвали *Isegrimm*, проте у казці братів Грімм „*Вовк і семеро козенят*” він позначається лексемою *Graukopf*. Як ім'я власне, що вказує на чоловічу стать, вона складається двох семантичних компонентів – grau „сірий” і Kopf „голова”. Неважко припустити, що основою метафоричного перенесення з'явилася характеристика „сірий”, тому і перекладається лексема прикметником Сірий.

Наприклад, у відомій казці „Бременські вуличні музиканти” зустрічаються такі найменування персонажів, як *Packan*, *Bartputzer*, *Rotkopf*, *Grauschimmel*, *Vetter Langbein*. Всі вони відбивають певну систему уявлень людей про характер, звички тієї або іншої тварини. А критерієм вибору імені могла стати найтипівіша риса, яка сприймалася як асоціативно-метафорична ознака персонажа [Горбачева, Вапіров 1997, с. 52]. Так, в основі першої лексеми лежить асоціація за звичками персонажа, що характеризується: собака *Packan* (від дієслова *anpacken* „хапати”) – Хватай (рос.), Хапко (укр.). Лексеми *Rotkopf*, *Grauschimmel* отримують своє значення з двох складових, однією з яких є прикметник із значенням кольору. Отже, метафоричне перенос відбувається з опорою на зовнішні характеристики героїв. Лексема *Rotkopf* у цьому випадку перекладається на російську мову як „петушок-красный гребешок”, де складова „Kopf” («голова») співвідноситься із російським словом «гребешок» як загальне та приватне. Впадає в очі той факт, що у в українському перекладі взагалі не акцентується увага на апелятивній природі імені власного. Всі імена героїв пишуться з маленької літери, окрім собаки: 1) *Ось і кіт-воркіт! - гукнув осел.* 2) *Слухай, гребенястий, - мовив осел.*

3.3 Просторіччя у перекладі

Немало складнощів при перекладі казок створює просторічна лексика. Певний національний колорит передає просторіччя *altes Mütterchen* [S. 211] – *бабуся* [с. 241]. Такий переклад пояснюється мовною традицією російського народу, де лексема *бабуся* є багатозначною і вживається як для позначення родинних зв'язків, так і для вказівки на вікові особливості представниці жіночої статі. Крім того, зустрічаються абсолютно нейтральні варіанти обігу, який перекладачка передає національно забарвленими лексемами та конструкції: *Lieber Vater* – *милий батюшка*.

Серед слів, що відносяться до просторічної лексики, чітко виділяється мовні одиниці з функціональною характеристикою «грубо». Прикладом таких одиниць є слова і конструкції в казці «*Белосніжка і Алоцветік*», не має еквівалентів в російській мові і службовці для опису мовної поведінки злобного карлика, постійно незадоволеного іншими. При перекладі грубо-просторічного обігу перекладачка використовує різні лінгвістичні прийоми: заміну образу (*Milchgesichter* [S. 377] – *товсті пики* [с. 418]), калькування (*Schafskupfe* [379] - *голови баранячі* [с. 419]), функціональний аналог (*Maulaffen* [379] - *мерзенні роззяви* [420]); негативна коннотація в останньому випадку посилюється за рахунок введення атрибутивної характеристики «мерзенні». Нерідкі також випадки вживання в казках форм, які в лінгвістиці прийнято називати паралельними. В російському перекладі вони набувають просторічну форму: *Die Verwandten aber lachten ihn aus und mußten ungetrunken und ungegessen wieder heim wandern.* - *Посмеялись над ним родственники, и пришлось им несолоно хлебавши домой возвращаться.*

Звертають на себе увагу елементи стилізації тексту-перекладу за допомогою використання лексичних, морфологічних і синтаксичних просторіч: *Speisen* [S. 186] – *страви* [с. 138]: «*So haben wir nicht gewettet*», *sprach der Junge ...* [S. 22] - *Такого уговору у нас не было* [с. 23]. *Du hast du fünfzig Taler, damit geh in die weite Welt ...* - *На тебе п'ятьдесят талерів, ступай с ними куда хочешь* [с. 21]. *Als bald fuhr das Knüppelchen heraus, dem Wirt auf*

den Leib, und rieb ihm die Nähte, daß es eine Art hatte. - "Дубинка, из мешка!"
А дубинка-то как выскочит, да прямо на хозяина и здорово-таки намяла
ему бока [с. 141].

Не дивлячись на всі неточності, обумовлені не тільки суб'єктивними причинами, але і труднощами передачі культурних реалій і стилістичних особливостей німецької чарівної казки, і українському, і російському перекладачу вдалося в основному відобразити їх національно-культурний колорит, зберігши в перекладі елементи самотності німецького етносу.

ВИСНОВКИ

В ході аналізу теоретичного матеріалу з'ясувалось, що мовна картина світу є ключовим поняттям у лінгвокогнітивних дослідженнях не тільки системи мови, але й одиниць мовленнєвого рівня. Виходячи з дефініції цього поняття, яке охоплює універсальну / індивідуальну, загальнолюдську/ національну специфіку мови та мислення, можна говорити про зв'язок будь-якого художнього твору, особливо фольклорного, з національно-культурними уявленнями про світ певного етносу. Такі уявлення реалізуються у концептах, які, незважаючи на свою універсальність, інтерпретуються по-різному, в залежності від особливостей мови та менталітету.

Дослідження лінгвокогнітивних особливостей казок братів Грімм в оригіналі та перекладі показало, що базові концепти, встановленні у цих казках, можна поділити на абстрактні та конкретні.

Серед абстрактних концептів на особливу увагу заслуговують концепти GLÜCK/ЩАСТЯ, SCHÖNHEIT/HÄSSLICHKEIT, GUTE/BÖSE, МАСИТ/ВЛАДА. В структурі концепту GLÜCK/ЩАСТЯ, з одного боку, проглядається загальнолюдське уявлення про щастя, пов'язане з добробутом, забезпеченістю, володінням цінними артефактами чи тваринами; з іншого прагнення героїв звільнитися від усього, що пов'язує з сірим побутом. Попри все цей концепт презентується не стільки окремими лексемами, які за лексикографічними даними містять в собі семи «щастя», «щасливо», скільки словосполученнями з дієсловами, що мають у своїй структурі семантичний компонент «зусилля». Проте у російському перекладі цей компонент був проігнорований, і описана ситуація залежить не від старанності та зусиль героїв, а від везіння, у деяких випадках від надій на Бога. Останнє обумовлено православними уявленнями про покірність, смирення з виниклими проблемами.

Концепт SCHÖNHEIT/КРАСА асоціативно пов'язується з лексемою «сонце» та прикметниками «золотий/золотистий», передається у перекладах досить адекватно. Вродливість в російському перекладі корелює із такою людською характеристикою як молодість, в українському – молодість та краса. Вродливість героїв розкривається через опис таких складових частин людського тіла як волосся, шкіра, очі. Через останній компонент – очі – описується також інша, діаметрально протилежна характеристика – потворність. Відсутність очей (або різні відхилення у їх кількості – одне око, три ока) є ознакою приналежності до темних сил. Потворність іноді підкреслюється величиною очей, а концептуальний фрагмент «потворний» перетинається з фрагментом «страшний». Якщо вродливість корелює із світом (світлим золотистим волоссям), то потворність асоціюється з лексемою «ніч». Все ці семантичні характеристики знаходять своє відбиття в обох перекладах.

Як бачимо, концепт ЗОВНІШНІСТЬ та його складові SCHÖNHEIT/HÄSSLICHKEIT корелюють з концептом GUTE/BÖSE через семантичну ознаку «зріст». Проте в українському перекладі ця характеристика героя майже завжди передається адекватно. Його малий розмір/зріст сприймається часто як еталон оцінки малозначної, нікчемної особистості. У російськомовному перекладі гноми, так і карлики зображуються у перекладі негативно, часто без належного розмежування, хоча перші можуть виконувати і позитивні функції. Натомість образи великих за зростом персонажів часто зазнають гіперболізації.

Концепт МАСНТ/ ВЛАДА був проаналізований на матеріалі російського перекладу. У гримівській казці цей концепт конституюється лексемами, що позначають титули, носієм яких у середньовічній Німеччині міг бути тільки чоловік – *König, Kaiser, Papst*. Тому є певний сенс вказати на зміну в перекладі граматичної категорії цих лексем; усі вони отримують суфікс жіночого роду, що свідчить про приналежність номінантів (а саме жінки рибака із казки «Про рибака та його дружину») до жіночої статі. Така заміна

продиктована суто історичними та соціальними причинами, адже в Російській імперії на відміну від Німеччині високі державні пости у різних галузях життєдіяльності часто займали й жінки.

Слід сказати, що своєрідність казок братів Грімм не вичерпується системою понять та уявлень, які знайомлять нас із німецькою культурою та традиціями. Вражаючою є мова казок, що конституюється такими стилістичними прошарками, як реалії, антропоніми, оніми, просторіччя.

Реалії можна розділити за тематичним принципом адміністративні та релігійно-культові об'єкти, архітектурну атрибутику, предмети побуту, назви їжі. У перекладах більшість цих лексем зазнає модифікацій і передається російською та українською національно забарвленою лексикою. Якщо в оригіналі загальний стан голоду передається фразеологізмом «*nichts zu beißen und zu brechen haben*» без конкретної вказівки того, що саме хотіли б з'їсти герої, то у перекладах така конкретизація має місце у вигляді словосполучення «кусок хліба». А, отже, йдеться про певні культурні пріоритети перекладачів як представників іншого етносу. Крім того, в обох перекладах спостерігається часта заміна загальновідомої їжі національно-специфічними продуктами, при чому ці продукти є зовсім невідомими німецькій кулінарній традиції.

Антропонімічна лексика презентована іменниками із зменшувально-пестливими суфіксами, серед яких більшість складають лексеми жіночого роду; винятком є лексема *Rumpelstilzchen*, яка відноситься до іменників чоловічого роду. При перекладі одних антропонімів перекладачі вдаються до транскрипції / транслітерації. У випадку із апелятивами, де головною є вказівка на особливості характеру або заняття казкового героя, використовується калькування. Теж саме стосується онімів, у семантичній структурі яких міститься повідомлення про зовнішні та внутрішні якості героя. Подекуди трапляються випадки втрати або зміни прагматичного компонента антропоніма, що призводить до неправильного трактування образу.

Неабияку роль відіграє у казках Братів Грімм просторічна лексика. Її більшу частину складають лексеми з позначкою «грубо». Ця позначка зберігається і при перекладі. Особливе місце займають у казці паралельні форми, при перекладі яких спостерігається стилізація тексту-оригіналу з метою додавання йому типового для російських та українських казок фольклорно-розмовного характеру.

Презентована дипломна робота може стати відправною точкою для дослідження казок інших народів з позицій стилістики, герменевтики та перекладознавства, а її практична значущість допоможе перекладачам-практикам подолати значні перешкоди у лінгвокогнітивній інтерпретації німецьких, українських та російських фольклорних творів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. СПб.: Институт иностранных языков, 2000. // Публикации для учащихся.

Бабаева Е.В. Культурно-языковые характеристики отношения к собственности: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград : ВГУ, 1997. 178 с.

Бикмаева Л. У. Лингвогеографическая интерпретация фонетических и лексических особенностей стерлитамакского говора мишарского диалекта татарского языка (в сравнении с другими говорами Западноприуральского ареала) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации (татарский язык)» / Л. У. Бикмаева. Казань : ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ, 2007. — 23 с.

Бунеева Е.С. Ассоциативные характеристики признака старшинства // Языковая личность: вербальное поведение. Волгоград, 1998. С. 46-53.

Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Изд.2. Тамбов: изд-во Тамбовского ун-та, 2001. 127 с.

Брето К., Заньоли Н. Множественность смысла и иерархия подходов в анализе магрибской сказки // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. - М.: Наука, 1985. - С. 167-184.

Вапиров С.Ю. Системные отношения в лексическом массиве корневых интранзитивов современного немецкого языка: Дис... канд. фил. наук. Специальность : 10.02.04.- Германские языки. Харьков, 2000. 172 с.

Верещагин Е. М. В поисках новых путей лингвострановедения: гипотеза (лого)эпистемы. Мирознание вне и посредством языка. / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. М., 2002. 168 с.

Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. М., 1998. 778 с.

Воркачев С.Г. Национально-культурная специфика концепта любви в русской и испанской паремиологии // Филологические науки. 1995. № 3. С. 56-66.

Воркачев С.Г. «Две доли» - две концепции счастья // Языковая личность: проблемы креативной семантики. К 70-летию профессора И.В. Сентенберг. Волгоград, 2000. С. 17-27.

Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. 2001. № 1. С.65-72.

Воробьев В.В. Про поняття лингвокультурології і її компоненти // Мова і культура: Друга міжнарод. Конференція. Доклади. К. : Бібліотека журналу «Collegium». 1993. С. 42-48.

Горбачева И.П., Вапиров С.Ю. Особливості етимологічної метафори // Нова парадигма. Запоріжжя: Р/А «Тандем -У», 1997. С. 50-54.

Гумбольд В. Избранные произведения по языкознанию. - М. : Просвещение, 1984. 387 с.

Егорова О.А. Традиционные формулы как явление народной культуры (на материале русской и английской фольклорной сказки): дис. канд. культурологии. Специальность 10.02.20 – Сравнительно-историческое языкознание. М. : 2002. 259 с.

Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов// Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки. Вип.8. Черкаси : 1999. - 165 с.

Забродкина Е. А. Пересекаемость диалектных лексико-семантических групп в субполе «семья» / Е.А. Забродкина // Региональная лексика в историко-культурологическом аспекте : материалы межвузовских диалектологических чтений (Арзамас 23-25 ноября 2006 г.) / АГПИ им. А.П. Гайдара; отв. ред. Л.А. Климова. Арзамас : АГПИ, 2007. С. 92-101.

Зайченко Н.Ф., Коваль-Костинська О.В., Паламарчук О.Л. Національно-культурний компонент мовної семантики як перекладознавча проблема // Мовознавство. № 2-3. 1998. С. 179-186.

Казакова Т.А. Практические основы перевода. СПб. : 2001 Союз, 2001. 320 с.

Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. М. : Наука, 1976. 355 с.

Карпенко Світлана. Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур // Міфологія і фольклор. № 2. 3. 2013. С. 61-67.

Кербелите Б. Историческое развитие структур и семантики сказок. Вильнюс : Вага, 1991. 381 с.

Кербелите Б.П. Сравнение структурно-семантических элементов повествования разных народов // Фольклор. Проблемы тезауруса. Российская академия наук, Институт мировой литературы им. А.М. Горького. М. : изд-во "Наследие", 1994. С. 7-19.

Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. М., 1990. 108 с.

Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание. М., 1979. 216 с.

Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира, М. : 1988 230 с.

Кубрякова Е.С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г. М., 1997. 245 с.

Лещенко О.І. особливості реалізації антропоцентричності в англomовних казках: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський державний лінгвістичний університет. Київ, 1996. 21с .

Липовецкий М.Н. Поэтика литературной сказки. Свердловск: Урал. ур-т, 1992. 184 с.

Лисицька О. П. Концепти "добро" та "зло" в російській мовній картині світу [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук. Спеціальність 10.02.02 – Російська мова. Харків: 2001. 18 с.

Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : Антология. М.°: Academia, 1997. С. 280-287.

Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. М. : Наука, 1982. 479 с.

Лосев А.Ф. Языковая структура. М. : Наука, 1983. 374 с.

Мелетинский Е.М. Структурно-типологическое изучение сказки // Пропп В.Я. Морфология сказки. 2-е изд. М., 1969. С. 134 - 162.

Минский М. Фреймы для представления знаний. М., 1979. 151 с.

Мишустина А.А. Проблема эквивалентности и оценки перевода в зарубежной лингвистике // Теория и практика перевода: Респ. межведомств. науч. сборник. Киев : Голов. изд-во издат. объединения "Вища школа". 1986. Вып. 13. С. 73-78.

Неклюдов С.Ю. В.Я. Пропп и "Морфология сказки" // Живая старина N 3 (7). М., 1995. С.28-41.

Новик Е.С. Структура сказочного трюка // От мифа к литературе. Сб. в честь 75-летия Е.М. Мелетинского. М. : изд-во "Российский университет", 1993. С. 139-153.

Новикова Н. С. Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира / Н. С. Новикова, Н. В. Черемисина // Филол. науки. М., 2000. N 1. С. 40-49.

Нефедова Е.Д. Стратегії и техники перевода говорящих имен персонажей британської літературної сказки // Вісник ХНУ. № 586. 2003. С. 158-162.

Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Отв. ред. Б.А.Серебрянников. М., 1988. С.8-69.

Потебня А.А. Мысль и язык. К. : 1993.

Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

Приходько Г. І. Місце концепту в картині світу / Ганна Іллівна Приходько // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. №33. С. 74-78.

Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Л. : Лен. ун-т, 1986. 366 с.

Рябцева Н.К. Мысль как действие или риторика рассуждения// Логический анализ языка. Модели действия. М, 1991. 289 с.

Рошияну Н. Традиционные формулы сказки. – М. : Наука, 1974. – 216 с.

Саенко Т.И. Интонация как средство реализации коммуникативно-прагматической динамики текста английской волшебной сказки (экспериментально-фонетическое исследование) : Дисс. ...филол. наук: 10.02.04. Специальность 10.02.04 – германські мови. К. : 1987. 161 с.

Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. – М. : АСТ: Восток–Запад, 2007. – 448 с.

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: енциклопедичний довідник / Олена Олександрівна Селіванова. Полтава : Довкілля, 2006. 712 с.

Смирнов С.Д. Психология образа: проблема активности психического отражения. – М. : Наука, 1985. 354 с.

Степанов Ю.С. Константы русской культуры. М. :Наука, 1997.

Стернин И.А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта // Когнитивная семантика. Часть 2. Тамбов: изд-во ТГУ, 2000.

Толстая С. М. Полесский народный календарь. М. : Индрик, 2005. 600 с.

Томахин Г.Д. Лингвистические аспекты лингвострановедения // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1986. – С.113-118

Томенчук М. В. Варіантно зумовлена концептуалізація дійсності у сучасній англійській мові : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. наук: спец. Специальность 10.02.04 – Германські мови. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2008. — 20 с.

Топоров В.Н. Модель мира // Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2-х т. / Гл. ред. С.А. Токарев. 2-е изд. М., 1991-1992. Т.2. С. 161-164.

Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Отв. ред. Б.А.Серебренников. – М., 1998. – С.108-140.

Шаклеин В.М. Этноязыковое видение мира как складовая лингвокультурной ситуации // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. №1. 2000. С.73-87.

Шмелев А.Д. Русская языковая модель мира. Материалы к словарю. М., 2002. 224с.

Aro S. Analyzing the contents of narratives: Methodical and technical observations // Folklore processed: in honor of L.Honko on his 60th birthday 6th March, Helsinki, 1992, P.62-73.

Berman A. Translation and the Trials of the Foreign. – L. Venuti, in The Translation Studies Reader, 2nd edition, Routledge, London, 2004. P. 276-289.

Hansen G. Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz // Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 341-343.

Hatch E. Discourse and Language Education. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 333 p.

Holbek B. Interpretation of Fairy Tales // Folklore fellows communications, 239, Helsinki, 1987.

Markstein E. Realia // Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1998. – p. 288-290.

Newmark P. A Textbook of Translation. – London, Longman. 1988. 311 p.

Resch R. Die Rolle der muttersprachlichen Kompetenz // Handbuch Translation. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 343-345.

Witte H. Die Rolle der Kulturkompetenz // Handbuch Translation. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 345-348.

Sachartschuk L.I. Ziele und Aufgaben der interkulturellen vergleichenden Linguistik // Проблеми семантики слова, речення и тексту: Збірник наук. праць / Відповід. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : КНЛУ. 2002. – Вип.8. С. 300-305.

Stephens J. Language and Ideology in Children's Fiktion. – London : Longman, 1992. 308 p.

Weisgerber L. Zur innersprachlichen Umgrenzung der Wortfelder // Wortfeldforschung. Hrsg. L. Schmidt. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. S. 198-244.

ПЕРЕЛІК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Большой немецко-русский словарь / Сост. Е.И. Лепинг, Н.П. Страхова, Н.И. Филичева и др. / Под ред. О.И. Москальской. 2 т. 2-е издание. – М. : Рус. яз, 1980. 1416 с.

Русско-немецкий словарь. – издание 10-е / Под ред. К. Лейна. Рус. яз, 1989. 735 с.

Duden: Deutsches universales Wörterbuch. Mannheim : Dudenverlag, 1991. 1816 S.

Synonymwörterbuch. Verfasst v. S. Kroeber u. M. Spalier. Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1998. – 712 S.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Brüder Grimm. *Die Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Berlin° : Der Kinderverlag, 1980. 317 S.

Братья Гримм. Сказки. Перевод с немецкого Г. Петникова. М. : изд-во «Правда», 1987. 478 с.

Брати Грімм. Казки. Пер. с нім. Сакидон Сидір. Київ : Дніпро, 1986. 166° с.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Masterarbeit bezieht sich auf die Problematik des sprachlichen Weltbildes der deutschen Märchen von Brüdern Grimm. Die Aktualität des erforschten Themas ist durch ein hohes Interesse der modernen Linguistik zum Phänomen des deutschen Märchendiskurses und seiner Übersetzung zu erklären. Das lässt sich anhand einer meist standhaften und zugleich flexiblen Gattung wie die Haus- und Kindermärchen von Brüdern Grimm ausführen.

Das Märchen widerspiegelt die wichtigsten linguokulturellen Vorstellungen über das Volk und seine Weltanschauung. Wissenschaftlich relevant ist nicht nur die Wiedergabe der mittelalterlichen Vorstellungen der Deutschen über das Glück, das menschliche Äußere, das Gute, das Böse in den ukrainischen und russischen Übersetzungen, sondern auch die Spezifik der von Übersetzern ausgewählten Transformationen.

Auf dem kognitiven Niveau der Märchen werden linguokulturelle Konzepte ausgegliedert und analysiert. Auf dem sprachlichen Niveau sind Realienwörter (im weiteren Sinne) zum Gegenstand unserer Forschung geworden.

In die Mitte unserer Aufmerksamkeit sind auch die meist verwendeten Transformationen auf den logisch-konzeptuellen und sprachlichen Niveaus geraten. Sowohl ukrainische als auch russische Übersetzung sind adäquat, besonders auf dem konzeptuellen Niveau, was durch ähnliche Vorstellungen des ukrainischen und deutschen, des russischen und deutschen Volks bezüglich der Grundbegriffe der menschlichen Existenz erklärt werden kann.

Auf dem sprachlichen Niveau sind einige Differenzen zwischen dem Original und Übersetzungen zu betrachten. Das betrifft den Ersatz der Realienbegriffe und Realienwörter in der russischen Übersetzung. Die äußerliche Charakteristik der handelnden Personen ist in beiden Übersetzung auch nicht immer adäquat repräsentiert.

Stichwörter: Märchen, Konzept, Realienwort, Transformation, Original- und Übersetzungstext.

Декларація
академічної доброчесності здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Зінська Катерина Віталіївна
 _____, студент(ка) 2 курсу магістратури, форми навчання _____ заочна _____,
 факультету _____ іноземної філології _____
 спеціальність Германські мови та літератури (переклад включно), перша-
 німецька _____, освітньо-професійна програма _____
 Переклад (німецький) _____, адреса
 електронної пошти zinskaekaterina@gmail.com,
 - підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему
 «Лінгвокогнітивна структура німецьких казок братів Грімм (на матеріа-
 лі оригіналу та перекладів)»
 відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що
 визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких
 ознайомлений/ознайомлена;
 - заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є
 ідентичною її друкованій версії;
 - згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної
 доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи,
 а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Зінська К.В